

T.C

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DANIŞMENÂME'DE GEÇEN DİNÎ MOTİFLER

Hazırlayan

Selin DURUTLU

Tarih Anabilim Dalı

Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR

Dr. Öğr. Üyesi Sefer SOLMAZ

TOKAT-2019

T.C

TOKATGAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DANIŞMENÂME'DE GEÇEN DİNÎ MOTİFLER

Hazırlayan

Selin DURUTLU

Tarih Anabilim Dalı

Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR

Dr. Öğr. Üyesi Sefer SOLMAZ

TOKAT-2019

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR danışmanlığında hazırlamış olduğum “Danışmendnâme’de Geçen Dinî Motifler” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ediyorum.

16/06/2019

İmza

Selin DURUTLU

DANIŞMENDNÂME'DE GEÇEN DİNİ MOTİFLER

Tezin Kabul Ediliő Tarihi: 05 / 07 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

Üye : Doç. Dr. Abdullah KAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR (Danışman)

İmzası

.....
.....
.....

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03...../07...../2019 tarih ve 37-03 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

TEŞEKKÜR

“Dânişmendnâme’de Geçen Dinî Motifler” adlı tez çalışmasında bilgilerinden ve tavsiyelerinden yararlandığım ve her koşulda desteğini gördüğüm sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat SERDAR’a, tezimin konusu ve başlığı hakkında tavsiyelerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Sefer SOLMAZ’a, ayrıca bilgi ve birikimlerinden fazlasıyla faydalandığım Doç. Dr. Pınar ÜLGEN, Dr. Öğr. Üyesi Murat HANİLÇE’ye ve Prof.Dr. Necati DEMİR’e teşekkürü bir borç bilirim. Başarımlar için özveride bulunarak elinden gelen yardımı esirgemeyen sevgili babam Şerif Ali DURUTLU, sevgili annem Necla DURUTLU’ya, erkek kardeşim Kemal DURUTLU’ya ve son olarak her zaman yanımda olan çok kıymetli nişanlım Levent CEYRAN’a benimle birlikte bu uzun yolda ve üzerimde emeği olan herkese teşekkürlerimi sunarım.

Benimle her zaman gurur duyan anneme ve babama...

DANIŞMENÂME'DE GEÇEN DİNÎ MOTİFLER

ÖZET

XI. yüzyılda İç Anadolu'da Bizans'a karşı yaptığı fetihlerde şöhret bulan ve bu bölgede kendi adı ile anılan bir devlet kuran Dânişmend Gazi'nin fetih menkıbelerinden oluşan destansı esere Dânişmendnâme denir. Türklerin Anadolu'yu fethini anlatan destanlardan olan Dânişmendnâme Türk kültür ve medeniyetine ışık tutması açısından üzerinde durulması gereken önemli kaynaklardan biridir. Bu tezde çalışmanın ana konusu ve bu önemli kaynağın oluşmasında başkarakter olan Dânişmend Gazi ve Anadolu'da kurduğu devletin dini motiflerini ve dini tutumlarını ağırlıklı olarak inceleyeceğiz. Ayrıca çalışmanın ana konusunun daha iyi anlaşılması için onunla bağlantılı olan hususlara da açıklama getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dânişmend Gazi, Tokat, İslamiyet, Dini Motifler

RELIGIOUS MOTIFS IN DANIŞMENDNÂME

ABSTRACT

The epic work of Danişmend Gazi, who found fame in the conquests against Byzantium in Central Anatolia in the XI. Century and established a state named him in this region is called Danişmendnâme. Dânişmendnâme, one of the epics about the Turkish conquest of Anatolia, is one of the important sources that should be emphasized in terms of shedding light on Turkish culture and civilization. In this thesis, We will mainly examine the religious motives and religious attitudes of the main subject of the study and the main character Dânişmend Gazi and the state he founded in Anatolia. Therewithal, It will also provide an explanation of the issues associated with it to better understand the main topic of the study.

Keywords: Danişmend Gazi, Tokat, Islam, Religious Motives.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
DANIŞMENNAME'DE GEÇEN DİNÎ MOTİFLER	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. İSLAMİYET VE DANIŞMENDLİLER.....	3
1.1. İslam Dininin Doğuşu Ve Türklerin İslamiyeti Kabulü.....	3
1.2. Danışmend Ahmed Gazi'nin Menşei	21
1.3. Danışmed Gazi Nereden Anadolu Coğrafyasına Geldi?.....	25
1.4 Danışmendname'nin Mahiyeti	27
1.5. Danışmendname'nin Müellifi ve Yazılışı	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2. DANIŞMENDNAME DESTANI'NDA GEÇEN DİNÎ MOTİFLER	31
2.1.1. Danışmend Gazi'nin Peygamber Soyuna Dayanmasına Dair Dini Motif.....	32
2.1.2. Rüya Motifi.....	32
2.1.3. Danışmend Gazi'nin Hatipliği ve Cesaretine Dair Dinî Motifler	34
2.1.4. Danışmendnâme'de Şarab İçmenin Haram Oluşuna Dair Motif	35
2.1.5. Danışmendname'de Cazu Tabiri Üzerine Dinî Motif.....	36
2.1.6. Danışmendname'de Gaza Motifi	36
2.1.7. Hızır Peygamber'in Dua Motifi	39
2.1.8. Hristiyanların Müslüman Olmasına Dair Paniç Motifi	40
2.1.9. İbadethane Motifi.....	42
2.2. DANIŞMENDNAME'DE HRİSTİYANLARA DAİR DİNİ MOTİFLERİ.....	43
2.2.1. Hristiyanlığın Genel Özellikleri ve Hz. İsa	43
2.2.2. Hristiyanlarda Hz. Muhammed'e Dair Rüya Motifi	52
2.2.3. Hristiyanların Haç Altında Birleşmesi	54
2.2.4. Tokat'taki Hristiyanların Et Yememesi Üzerine Dinî Motif	54

2.2.5. Hristiyanlarda Dinî Motif Olarak Perhiz.....	55
2.2.6.Kiliselere Dair Motifler.....	59
SONUÇ.....	60
KAYNAKÇA.....	62
ÖZGEÇMİŞ.....	68

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
bkz:	Bakınız
C:	Cilt
Çev.:	Çeviren
D.İ.A:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
E.d:	Editör
Haz.:	Hazırlayan
M.Ö:	Milattan önce
M.S:	Milattan sonra
S:	Sayı
s.s.:	Sayfa
İ.A.:	İslam Ansiklopedisi(İstanbul)
TDVİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul)
Yay.:	Yayınevi
vb.:	ve benzeri
vd.:	ve diğerleri

GİRİŞ

1071 Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Orta ve Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde bir takım beyliklerde kuruldu. Bu beylikler; Ahlat ve Batı Azerbaycan'da Ahlatşahlar veya Sökmen Oğulları, Erzurum ve çevresinde Saltuk Oğulları, Diyarbakır ve Mardin çevresinde Artuk Oğulları, Erzincan ve Divriği yöresinde Mengücek Oğulları, Orta ve Kuzey Anadolu'da Danişmendliler'dir. Bu beylikler arasında sadece Danişmendliler Meliklik statüsünde kurulmuştur."Sahaifu'l-ahbâr" adlı eserin sahibi Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi Sultan Alparslan'ın Danişmendiye Beyliği'ni kuran Selçuklu hanedanının muallimi olan Türkmen Danişmend Ali Taylu'nun oğlu Gümüştigin Ahmed Gazi'ye Meliklik menşuru verdiğini ve ona bazı imtiyazlar tanıdığını bildirmektedir.¹

Ali Taylu Harezm'de ki dini çevrede yetişmiş, çok erken tarihlerde Selçuklu ailesine yakın olma fırsatı bulmuş ve hanedan üyelerine muallim olmuştur². Ahmed Gazi babası gibi bilge ve âlim bir kişi olduğu için Danişmend Ahmet Gazi ya da İbni Danişmend olarak anılmıştır. Babası Ali Taylu Harezm ve Maverâünnehir'de (Buhara'da) Selçuklu şehzadelerine muallimlik yapmıştır. Ayrıca aynı zamanda Selçuklu ailesine kız vererek ve kız alarak akrabalık ilişkisi kurmuştur.³Süryani tarihçi Ebu'l Ferec eserinde Danişmend Ahmet Gazi'den Danişmend oğlu Ahmed Gazi olarak bahseder ve onu Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın dayısı olarak bizlere tanıtır. Fakat Danişmendoğullarına Büyük Selçuklular tarafından Meliklik unvanı 1134 senesinde verilmiş olduğundan dolayı Ebul Ferec'in vermiş olduğu bu bilgi diğer kaynaklarla karşılaştırılmadığı müddetçe araştırmacıları yanıltacaktır. Danişmend Ahmet Gazi'nin babası Ali Taylu, Büyük Selçuklu Devleti'ne büyük hizmetlerde bulunmuş hatta devletin kuruluşunda pay sahibi olmuş⁴ önemli bir kişidir. Bu sebeple oğlunun kurduğu devlete Alparslan tarafından Meliklik unvanı verilmesi babasının konumu ile ilgili

¹Mikail Bayram,"Danişmendoğulları Devleti'nin Dini Siyaseti",*Danişmendli Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)Tokat*, Tokat Valiliği Özel İdaresi 2016, s. 21.

² Mikail Bayram, a.g.m., s. 24.

³Sefer Solmaz,"Danişmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri", *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya 11-13 Ekim 2000, Konya 2001, s.271.

⁴Sefer Solmaz,"Danişmendli Ailesinin Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü", *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri (Niksar 8 Haziran 1996)*, Tokat 1996, s.49.

olmalıdır.⁵Danişmendli uzmanı Sefer Solmaz ise Meliklik kavramını Büyük Selçuklu Devleti'ne tabi(vasal) olan devletlere verildiğini, Meliklik statüsünün Büyük Selçuklu Devleti'nde üç gruba ayrıldığını⁶ ve Danişmendli Beyliği'nin ise kurucusunun Türk olması nedeniyle ikinci gruba dâhil etmektedir.⁷Ali Taylu'nun oğlu Danişmend Ahmed Gazi ve onun etrafındakiler Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan tarafından kendisine verilen ikta arazileri üzerine Danişmedli Beyliği'ni kurdular ve Anadolu'da ilmi, kültürel faaliyetleri başlattılar. Bu beyliğin Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli hizmetleri de fazlasıyla bulunmaktadır.

---

⁵ Mikail Bayram, a.g.m., s. 24.

⁶Birinci Kategori: Kirman Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Irak Selçukluları. Bunların hepsinin başında Selçuklu hanedan üyelerinden biri bulunmaktadır. Her ne kadar aynı soydan olsalar da Büyük Selçuklu'ya karşı vassaldırlar.

İkinci Kategori: Danişmendliler, Karahanlılar, Gazneliler, Harzemşahlar, Mengücekler, Saltuklular. Başlarından Türk soyundan olan hükümdarlar bulunmaktadır.

Üçüncü Kategori: Büveyhoğulları, Bavendiler, Ukayliler, Mezyedoğulları. Bu vassal beyliklerin ise başlarında Türk olmayan hükümdarlar yer almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz: Sefer Solmaz,"Danişmendli-Büyük Selçuklu Tabiiyet-Metbuiyet İlişkileri", *Danişmendli Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)Tokat*, Tokat Valiliği Özel İdaresi 2016, s.111-122.

⁷ Sefer Solmaz, a.g.m., s. 111-122.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAMİYET VE DANIŞMENDLİLER

1.1. İSLAM DİNİNİN DOĞUŞU VE TÜRKLERİN İSLAMİYET'İ KABULÜ

Bir din olarak İslam, bu dinin peygamberi Hz. Muhammed (sav)'in 610 yılındaki tebliğ faaliyetleriyle başlamış, o tarihten itibaren bu dinin öğretilerini benimseyen ve hayatını buna göre yaşayan insanlar İslam dininin temsilcileri olmuştur. Dolayısıyla İslam demek Hz. Muhammed'in ve ona inanan bütün insanların, toplumların tarihi, geçmişi demektir. Neticede günümüze kadar uzanan süreç oluşmuştur. Bu süreç İslam'ı din olarak seçen insan ve toplumların yani Müslümanların tarihi olarak ifade etmek mümkündür.

İslam dini, her şeyden önce en son din olmakla ve bilhassa akıl ile bağdaşmış bulunmakla, dinler içinde hakikaten özel ve büyük bir mevkiye sahiptir.⁸ İslamiyet Arap⁹ yarımadasında doğmuş ve geniş coğrafyalara yayılmıştır.

Hz. Muhammed'in gençliği hakkında fazla bilgi olmadığından İbn Hişam (IX. yüzyıl başı) ve İbn İshak'ın (VIII. yüzyıl ortası) topladığı hadisler üzerinden bilgi alabilmekteyiz. Bu yazılara göre Hz. Muhammed Ben-u Haşim ailesindedir; büyük babası Abdulmuttalip itibarlı bir şahıs ve Zenzem kuyusunun bekçisi olup Mekke'ye yapılan hac esnasındaki hacılara su dağıtma¹⁰ gibi belli başlı görevlerden birini yapmaktadır. Bunun dışında Suriye ve Yemen'e ticari amaçlı kervanlar göndererek ticari işler ile de ilgilenmekteydi. Abdulmuttalip'in Hâris, Ebû Tâlib, Zübeyir, Abdullah, Abbas, Hamza ve Ebû Lebeh gibi 7 oğlunun haricinde Ümeyye, Berre, Âtika, Beyzâ, Ervâ ve Safiyye adlı 6 kızı bulunmaktadır.¹¹ Hz. Peygamberin babası olan Abdullah, on sekiz yaşında iken Kureyş kabilesinin Zuhreoğulları koluna mensup Amine bint Vehb ile evlenmiştir. Genelde ticaret için Suriye'ye gitmekteydi. Yine ticaret

⁸ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, Baskı 1, İstanbul : Çelik Yay., 2016, C.1, s.13.

⁹ Arap Yarımadası, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesiştiği önemli bir noktada bulunur. Doğuda Basra ve Umman Körfezleri, güneyde Hint Okyanus'u ve batıda Kızıl Deniz ile çevrilidir. Güneyde Babü'l-Mendeb Boğazı ile Afrika'dan ayrılırken kuzeyde Süveyş Kanalı ile bu kıtaya birleşir. Daha geniş bilgi için bkz: İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 19.

¹⁰ Robert Mantran, *İslam'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. yüzyıllar)*, Çev: İsmet Kayaoğlu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s. 67.

¹¹ İbrahim Sarıçam, a.g.e., s. 59.

için gitmiş olduğu Suriye'den dönerken Yesrib'e (Medine) uğramış ve orada hastalanarak vefat etmiştir.¹²

İslam kaynaklarında Hz. Muhammed'in anne karnındayken dahi olağanüstü olayların olduğu rivayet edilir. Hz. Muhammed kendisinin son peygamber olduğunu ifade ettiği bir konuşmasında annesinin gördüğü rüyadan bahsetmiştir. Bu rüya, Hz. Peygamber'in anne karnında iken yaşanmış olan olağanüstü olaylardan bir tanesidir. Hz. Amine'nin bu rüyasında önemli bir kişiye hamile olduğunu düşünmüş ve doğacak çocuğun adının Muhammed veya Ahmed olması hususunda kendisine cismani olmayan bir varlığın telkinde bulunduğunu belirtmiştir.¹³571 yılında dünyaya gelen Hz. Muhammed'e dedesi Abdulmuttalip Muhammed adını vermiştir. Hz. Âmine çocuğunu fazla emzirememiştir. Hz. Muhammed'i bir süre Ebu Leheb'in cariyesi Süveybe emzirmiştir. Daha sonra Mekkeli ailelerin çocuklarının çölün sağlıklı havasında büyüüp güzel bir şekilde Arapça öğrenmeleri için bir sütanneye teslim etmeleri geleneğine uyarak Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir koluna mensup Halime bint Ebu Züeyb'e verildi¹⁴Hz. Muhammed ilk beş yılını sütannesini Halime, sütbabası Haris ve sütkardeşleri Abdullah, Üneyse ve Şeyma ile geçirmiştir. Hz. Muhammed'i altı yaşında yanına alan Hz. Âmine cariyesi Ümmü Eymen ve oğlu ile Medine'ye gitti. Dönüş yolunda hastalanan Hz. Âmine hayatını kaybetti ve böylelikle Hz. Muhammed hem öksüz hem de yetim kalmıştır.

Ümmü Eymen Hz. Muhammed'i dedesine iade etti ve dedesi Abdulmuttalip torunu ile ilgilendi. Ondan baba sevgisini ve şefkatini eksik etmedi. Dedesi daha sonra amcası olan Ebu Talib'e Hz. Muhammed'i vefat etmeden önce Ebu Talib'e emanet etti. Ayrıca bu husus da babası Abdullah'la anne baba bir kardeş olan amcaları Ebû Tâlib ile Zübeyr arasında kura çekildiği söylendiği gibi Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'i tercih ettiği de kaynaklarda geçmektedir.¹⁵Amacası Ebû Tâlib, onu çocuklarından daha çok sevdi ve onun uğurlu olduğuna inandı. Hz. Muhammed'in ikinci annem dediği Ebu Talip'in eşi Fatıma bint Esed'de ona kendi çocuklarında daha fazla ihtimam

¹² Robert Mantran, a.g.e., s. 67; Mustafa Fayda, "Muhammed", Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.30, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, s. 409.

¹³İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye)* I., Çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971, Ankara, s. 100.

¹⁴Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m., s. 409.

¹⁵ İbrahim Sarıçam, a.g.e., s. 65.

göstermiştir. Uzun yıllar amcasıyla birlikte yaşayan Hz. Muhammed birçok şeyi amcasından öğrenmiştir. Hz. Peygamber'e akrabaları içerisinde çocuk yaşta olmasına rağmen inanan daha sonra damadı olacak olan Hz. Ali her daim yanında olmuştur.

Mekke'de bulunan Kureyş kabilesi ticaretle uğraştığı için Arabistan Yarımadası'ndaki birçok kabile tarafından bilinmekteydi. Kumaş ve tahıl işiyle uğraşan amcası Ebu Talib'e yardım amacıyla küçük yaşta ticarete atılan Hz. Peygamber, amcası EbûTalib yaşlandığında da onun işlerini yapar kervanları gitmesi gereken yerlere götürürdü. Ayrıca amcasının bu işlerini yürütmesi sayesinde ticaret alanında tecrübe kazanmıştır. Hz. Peygamber'in ergenlik çağında Hubâşe panayırına, bir veya iki defa Yemen'e, Doğu Arabistan'daki Muşakkar ve Debâ panayırlarına, hatta Habeşistan'da ki pazarlara dahi gittiği bilinmektedir.¹⁶ Bu sayede hem ticaretle meşgul olmuştur hem de Arabistan coğrafyasını ve insanlarını tanır hale gelmiş, dil ve lehçelerini, dinlerini ve siyasi durumlarını öğrenme imkânına sahip olmuştur. Hz. Muhammed, cahiliye yani İslam dinin varlığından önceki Arap toplumunda kötülüğe yaklaşmadan hayatını yaşamıştır. Bu sayede çevresinde iffetli, merhametli, vicdanlı ve haklının yanında olmasının yanı sıra ticari faaliyetlerinde de güvenilirliğinde dolayı "Muhammedü'l emîn" unvanıyla zikredilmiştir.¹⁷

Ticaret Hz. Muhammed'in eşi Hz. Hatice ile tanışmasına ve evlenmesine vesile olmuştur. Hz. Muhammed yirmili yaşlarında güvenilirliğinden dolayı Mekkeli zengin ve iki kocadan dul olan Hz. Hatice'nin kervanını Suriye'ye götürmek için seçilmiştir. Yaptığı işlerde titizlikle davranan Hz. Muhammed, yirmi beş yaşında evleneceği ve ömrünü geçireceği eşini tanımıştır. Hz. Hatice ile evlenmek, Hz. Muhammed'i fakirlikten kurtaracağı gibi toplum nezlinde daha da hürmet edilir bir kişi olmayı kendisine bahşetmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Hatice yaşadığı sürece (619 yılında vefat etti) başka kadınla evlenmemiştir.¹⁸ Allah tarafından vahiy gelinceye kadar ticari işlerle ilgilenmeye devam etmiştir. Yaşadığı yerde halkın güvenini kazanmış ve böylece biraz önce belirttiğimiz gibi kendisi Muhammedü'l Emin unvanıyla şereflendirilmiştir.

¹⁶ Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m., s. 410.

¹⁷ Eşref Nural, Hüseyin Durguter, "Hz. Muhammed Sallallahü Aleyhi Vesellem'in Eğitim Liderliği", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Düzce, 2012, s. 33.

¹⁸ Robert Mantran, a.g.e., s. 69.

Hız. Muhammed yaşı ilerledikçe Allah'a nasıl ibadet edileceğini daha fazla araştırmaya başlamış ve bu durum etrafındakiler tarafından fark edilmiştir. Mekkelilerin ve diğer Arap kabilelerinin putlarına hiçbir şekilde önem vermemiş ve putlara tapmanın faydasız olduğunu anlamıştır. Hız. Peygamber, anlaşılan tek tanrı inancı ve Hız. İbrahim'in dini üzerine hayatlarını yaşayan az sayıdaki Hanifler gibi düşünüyordu. Fakat ne yapması gerektiği ile ilgili bir fikrinin olmaması onun inzivaya çekilmesine neden olmuştur. Vahiy gelmeden birkaç yıl önce ramazan aylarında dedesi ve diğer bazı Kureyşliler'in yaptığı gibi Hira dağına inzivaya çekilip mütevazı bir hayat yaşamaya başlamış ve yiyeceği bittiğinde Kabe'yi tavaf edip yiyeceğini almış ve inziva yerinde günlerini geçirmiştir.

Hız. Muhammed'in Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının son on günü içinde bir gece Cebrail'in asli suretiyle geldiği, okumasını istediği, onun Allah'ın elçisi, kendisinin de Cebrail olduğunu söylediği rivayet edilir. Ardından "Yaratan rabbinin adıyla oku!" manasındaki cümle ile başlayan Âlâk suresinin ilk beş ayetini ona tebliğ etti.¹⁹Bu olayın gerçekleşmesinin ardından Hız. Muhammed evine hızlı bir şekilde gitmiş ve uyumaya çalışmıştır. Hız. Muhammed'in bu hali karşısında şaşkınlık içinde kalan Hız. Hatice onun uyanmasını beklemiştir.²⁰ Bu durum kimsenin kolaylıkla atlabileceği bir şey değildir peygamber dahi olsa Hız. Muhammed de bir idrak süreci geçirmiştir. Kendisini topladıktan sonra gerçekleşen ilahi olayı eşi Hız. Hatice anlatması ve daha sonra bu durumu en yakınlarına söylemesi Hız. Muhammed'in dinimiz olan İslamiyet'i yaymasının ilk basamağını oluşturan bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Hız. Muhammed'in İslam'a gizli daveti üç yıl kadar sürmüştür. İlk önce eşi Hız. Hatice, sonra en yakın arkadaşı Hız. Ebu Bekir, Hız. Ali, Hız. Zeyd, kızları Zeynep, Rukıyye ve Ümmü Gülsüm Müslüman olmuş. Daha sonra birçok sahabe de İslamiyet'i kabul edip Müslüman olmuştur. Hız. Peygamber ibadetlerini bazen evinde bazen ıssız dağ eteklerinde ve öğle tenhaliği sırasında da Kabe'de Müslümanlarla birlikte gerçekleştirmiştir. Kur'an ayetlerini okuyor, ahiret günü ve güzel ahlak üzerine sohbetlerine devam ediyordu.²¹Müşriklerle bir arada bulunmaktan kaçınıyor olması bu

¹⁹Mustafa Fayda, a.g.m., s. 410.

²⁰Ebul Hasan en-Nedvi, *Son Peygamber Hız. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Nuri Kahraman, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1992, s.27.

²¹Mustafa Fayda, a.g.m., s. 410.

gizliliği bir müddet daha sürdürmek istediğinin bir göstergesiydi. Vahyin gelişinin dördüncü yılında Allah'ın emriyle davetler açıktan yapılmaya başlanmış ve böylelikle Hz. Muhammed öncelikle uzun süredir Kabe'yi ziyaret eden müşriklerin hac ve umre ibadetlerini teşkilatlandıran Kureyş kabilesi ile karşı karşıya gelmiştir. Hz. Muhammed Mekke'nin fethi gerçekleşinceye kadar yani yaklaşık yirmi yıl İslamiyet'in yayılması ve bu süre zarfında müşriklerin kötü davranışlarına ve sözlerine maruz kalmıştır. Ancak Hz. Muhammed'de hiçbir zaman bir yılgınlık görülmemiş üstlendiği bu zor görev için hep çözüm yolları aramış ve bu uğurda ümmeti için Allah'tan her zaman yol göstermesini dilemiştir. Yaşanan tüm zorlukları geride bırakmayı başarması ona dini liderliğinin yanında her zaman siyasi bir lider olma vasfı da kazandırmıştır. Dine tebliğ sürecinde amcası Ebu Talib Hz. Muhammed'in yanında ve destekçisi olurken diğer amcası Ebu Leheb ise akrabalarının ona engel olmasını, Müslüman oldukları zaman zillete düşeceklerini, Hz. Muhammed'i korurlarsa öldürüleceklerini alenen belirtmekteydi. Böylece amcası Ebu Talib ömrünün sonuna kadar yeğenini korumuşken diğer amcası Ebu Leheb karısıyla birlikte Hz. Muhammed'e her zaman muhalefet olmuşlardır. Özellikle Hz. Muhammed'in İslam dinini yaymaması için Mekke'ye dışarıdan gelenlerle konuşmasını engellemeye çalışmışlardır. Ebu Leheb Hz. Muhammed'in bir sihirbaz olduğunu ve kabilesinin birbirine düşürdüğünü iddiasında bulunmuştur. Bu sebeple Kur'an'da adının geçtiği bir sure nazil olmuş ve karısıyla birlikte cehennemlik olduğu ifade edilmiştir.²² Nüfuslu Kureyşliler peygamberlik görevinin Haşimoğullarından varlıklı olmayan Muhammed'e gelmesini bir türlü kabul edememişlerdir. Onlar Mekke'nin (Velid b. Muğîre) ya da Taif'in (Ebu Mes'ud Amr b. Umeyr es-Sakafi) soylu ailelerinin reislerine gelmesinin daha şık olacağını iddia etmişlerdir.²³

Kureyşliler'in manevi durumları da Peygamber'in İslam'a çağrısını kabul edebilecek bir seviyede değildi. Zira Mekke toplumunda içki, kumar, zina ve yalancılık yanında maddi güç ve kabile asabiyetine dayanan üstünlük anlayışının beslediği haksız kazanç insanları sömürme ve baskı altında tutma zihniyeti hâkim durumdaydı.²⁴ Tabi ki de Kur'an'da bu bahsedilen kötü alışkanlıkların hepsi red ediliyordu. İnsanlar arasında

²²Mustafa Fayda, a.g.m., s. 412.

²³ İbrahim Sarıçam, a.g.e., s. 98.

²⁴ Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m., s. 412.

üstünlüğün olmadığını ancak takva ile olacağını ayrıca yaratıcıya saygı, yaratılanlara şefkatli olunabileceğini buna uymayanların cezalandırılacağı bildirilir. Hz. Peygamber de İslamiyet’i tebliğ ederken tüm gerçekleri insanlara anlatıyor ve kabul etmedikleri takdirde sonlarının nasıl olacağını her sohbetinde dile getirmekteydi.

Hz. Muhammed, peygamberliğinin beşinci yılında yani 615 tarihlerinde her geçen gün eziyetleri şiddetlenmiş Kureyşlilerin baskısından Müslümanları kurtarmak için içlerinde Hz. Osman ve eşi Naile’nin de dâhil olduğu dördü kadın on beş kişinin Habeşistan’a hicretine karar vermiştir. Böylelikle Hz. Muhammed’in Afrika ile temasa geçmesi sağlanmış oldu. Mekke’de kalan ve kabul ettiği dinde kararlı olan şahsiyetler müşriklere karşı önemli mücadeleler vermiştir. Hristiyanlar ve Yahudiler gibi o zaman Müslümanlar da yüzlerini Kudüs’e çevirerek eğilerek ve secde ederek, minnet ve şükür ifadelerini O’na tevcih etmekteydiler.²⁵Böylece namaz kılma ibadetiyle Müslümanlar diğer Mekkeliler’den yani müşriklerden ayrılmış oluyordu. Ancak Müslümanlar kendi aralarında kendilerine mü’min ve Müslim (teslim olan) sıfatını kullansalar da bir cemaat halinde örgütlenmemişlerdi. Müslüman kelimesi de buradan teslim olan birbiriyle birleşen ve örgütlenen anlamlarını içermektedir. Hz. Osman bir yıl sonra Mekke’ye geri dönmüş ve Habeşistan’da iyi karşılandıklarını anlatmıştır. Bunun üzerine 82’si erkek 18’i kadından oluşan ikinci kabile Habeşistan’a hicret etmiştir. Habeşistan’a ikinci hicrette o sıralarda 25 yaşında olan Cafer b. Ebu Talib’in başkanlık ettiği görülmektedir. Habeşistan’a hicret edenlerin büyük çoğunluğu 628 yılında Medine’ye geri dönmüşlerdir.

Hz. Peygamber 620 yılında üç gün ara ile amcası Ebu Talib ve eşi Hz. Hatice’nin vefatına çok üzülmüş ve bu yıla “hüzün yılı” denilmiştir.²⁶ Amcasının vefatının üzerine Hz. Muhammed siyasi korumadan mahrum kalmıştır. Çünkü bir Arap geleneği olan o dönemde Araplardaki kabile geleneğinin olması Haşimoğulları’nın başkanı olan amcasının vefatı siyasi korumayı da ortadan kaldırmıştır. Çünkü eski Arap geleneğine göre kabilenin bütün üyeleri asabiyet hususunda birbirlerine bağlıdırlar ve bunlar korumaya ihtiyacı olan şahısları himayesine aldıklarında diğer kabile üyeleri ve de başka kabileler koruma altında olan şahsa dokunamazdılar. Eğer ona karşı bir girişimde bulunulursa bu bütün kabileye yapılmış sayılırdı. Bu da sonu gelmez kan

²⁵Robert Mantran, a.g.e., s. 79.

²⁶ Mustafa Çağrırcı, ”Hüzün”, TDVİA, C. 19, İstanbul, 1999, s. 73.

davalarına dönüşebilirdi.²⁷ Ebû Tâlib'in ölümüyle Haşimoğullar'ının başına diğer amcası Ebû Leheb geçmiştir. Bu dönemde Müslümanlara karşı şiddet, baskı ve kötü davranışlar devamlılığını göstermekteydi. Bu sebeple Müslümanlarının sayısının artması durmuştur. Bu kötü koşullardan dolayı Hz. Muhammed tekrar bir göç işleminin gerçekleşmesi kararını aldı bunun üzerine göçebe oymaklar da ilk önce şansını denedi ancak göçebe oymaklar iktidar ve otorite istedi. Hz. Muhammed'in böyle bir konuda söz vermesi imkânsızdı. Çünkü Hz. Muhammed otoritenin yalnız Allah'a mahsus olduğunu görerek red ediyordu. Aynı yıl içinde Yemenli Hazrec kabilesinden altı kişi İslamiyet'i kabul etti. Bu kişiler Yesrib yani Medine'de yaşamaktaydılar ve hicretin Medine'ye olabilme ihtimali konuşuluyordu. Çünkü Medine Mekke'ye 350 km uzaklıkta Mekke'ye göre çoğunluğu çiftçi, azınlığı tüccar, üç bin nüfusa sahipti. Burada çok eskiden yerleşmiş Nadir, Kureyza ve Kaynuka adlarından üç Yahudi kabilesi de yaşamaktaydı. Bu kabilelere Yemenli Arap kabileleri Evs ve Hazrec de eklendi. Arap kabilleriyle Yahudi kabileleri aralarında üstünlük savaşı yaşanmış ve Evs kabilesinin kazancıyla sonuçlanmıştır. 622 yılında Akabe ' de 73 erkek ve 2 kadın da İslamiyet'e girmesi ve Yesrib'in yani Medine'nin Hz. Muhammed'i ve ona inananları kabul edeceğini bildirmesi üzerine hicret hazırlıkları yapılmış ve Medine'ye hicret başlamıştır.²⁸ 12 Rebiulevvel/24 Eylül 622 tarihinde yeni bir çağın ilk adımları atılmıştır. Bu önemli olayın gerçekleşmemesi içinde müşrikler gayret sarf etmişler fakat bunda başarılı olamamışlardır. Böylece Müslümanlar kısım kısım Yesrib'e hicret etmişlerdir. Geride sadece Hz. Muhammed ve ailesi, Hz. Ebu Bekir ve ailesi, Hz. Ali ve annesi, ayrıca hicret etmeye gücü yetmeyenlerle hicreti engellenmiş Müslümanlarla kalmıştır. Müşrikler Ebu Cehil'in telifiyle Hz. Muhammed'i öldürmeye kadar verdiler ve bir suikast planı hazırladılar. Kendisine düzenlenecek suikasti öğrenmesine dair farklı rivayetler vardır. Önemli olan Hz. Muhammed'in bir şekilde bunu öğrenmiş olması ve geç kalınmadan Hz. Ebu Bekir ile birlikte hicret etmesidir.²⁹ Bir gece Mekke'den ayrılıp Serv dağındaki mağaraya saklandılar. Burada arama yapan müşrikler bir örümceğin ağıyla ördüğü mağara ağzına gelip geri döndüler. Bu, Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir'in hayatının kurtulmasına vesile olan mucizevi olaydan biridir. Belirli bir müddet sonra kılavuzların getirdiği develere binerek Yesrib'e doğru yola çıkmışlardır.

²⁷ İbrahim Sarıçam, a.g.e., s.35-40.

²⁸ Ahmet Önkal, "Hicret", *TDVİA*, C. 17, İstanbul, 1998, s. 461.

²⁹ Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m., s. 414.

Sekiz günlük yolculuktan sonra Yesrib'e bir saatlik uzaklıktaki Kuba'ya ulaşırlardır. Hz. Muhammed Mekke'den gelecek Hz. Ali'yi ve muhacirleri burada birkaç gün beklemiş bu nedenle bu kasabaya bir mescid yaptırmıştır. Cuma günü Medine'ye gitmek için yola çıkmış ve Hz. Muhammed Ranuna vadisinde de ilk Cuma hutbesini okumuş ve cemaatine Cuma namazını kıldırmıştır. Yesrib'e vardıklarında Hz. Muhammed'i herkes kendi evinde ağırlamak için ısrar etmiş ancak Hz. Muhammed devesinin bulunduğu yere en yakın olan Ebu Eyyub el-Ensari'nin evine misafir olmuştur. Hz. Muhammed'in gerçekleştirdiği hicret ile birlikte Yesrib şehrinin adı Medine olarak değişmiştir.

Hz. Muhammed'in Yesrib'e göç etmesi, kendisini başarıya götürmek için hayatında ki önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Medine şehrinin dini ve siyasi lideri Hz. Muhammed'in burada bulunması bu şehri artık Medinet'ül-nebi (Peygamberin şehri) adı ile anılmasını ve İslam cemaatinin aktif merkezi olma yolunda hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır. Burada Müslümanların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için bir mescit inşa edilmiştir. Bu mescite Mescid-i Nevebi adı verilmiştir. Ayrıca arka kısmına kimsesi olmayan Müslümanlarla eğitim almak isteyen sahabelerin kalabilmesi için Suffa adı verilen bir gölgelik de inşa edilmiştir. Mescidin inşasından sonra İslamiyet'i kabul etmiş sahabeler artık bir cemaat kavramı etrafında birleşmiş ve bu kavramı tüm benlikleriyle yaşamaya çalışmışlardır. Bunun en büyük sebeplerinden biri göç ettikleri yerde artık onları seçtikleri dinden dolayı aşağılayan, hakaret eden ya da şiddet uygulayan insanların olmaması, bu konuda rahat etmeleri ve dinlerini Hz. Muhammed'in söyledikleri ve yaptığı sünnetleri çerçevesinde yaşamının rahatlığıyla bir nebze de olsa refaha erişmiş olmalarıdır. Bu hicret olayı sadece muhacirleri etkilemedi oraya yerleştikleri ve ensâr³⁰ olarak bilinen evlerini ve rızıklarını kendi dindaşlarıyla paylaşan ailelerin olması ümmet kavramının, cemaat kavramının, birlik ve beraberlik içinde yaşanılabilir olmanın en güzel örneklerinden birini teşkil etmiştir. Hz. Muhammed böylece bir kardeşlik bağı ile yalnızca muhacirlerin

---

³⁰Ensâr kelimesi "yardım etmek" anlamındaki nasr kökünden türeyen nasîr veya nâsîr sıfatının çoğulu olup ism-i mensubu ensârîdir. İslam literatüründe ensar, Hz. Peygamber'i ve muhacirleri yurtlarında barındırmak ve korumak suretiyle onlara büyük yardımda bulunan Evs ve Hazrec kabilelerine mensup Yesribli (Medineli) müslümanlar için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Hüseyin Algül, "Ensar", *TDVİA*, C 11, İstanbul, 1995, s. 251. ; Ayrıntılı bilgi için Fethullah Zengin, "Hz. Peygamber (sav)'in Devletleşme Çalışmalarına Ensar'ın Askeri Katkısı: Seriyeler" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, İstanbul, 2012 .

ihtiyaçlarını gidermekle kalmamış aynı zamanda kabile anlayışının yerine din kardeşliği anlayışının yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

Hız. Muhammed Medine'ye hicret ettiğinde bütün şehir halkına kapsayan ideal bir yapı mevcut değildi. Her kabile kendi içerisinde bir birlik oluşturuyordu. Hız. Peygamber, kardeşleştirme müessesesi ile Müslümanlar arasında birliği sağlamlaştırdıktan sonra Medine'ye Müslümanları gayri Müslim Arapları ve Yahudileri içine alan daha önce Medine tarihinde hiç rastlanmayan bir siyasi ve sosyal yapı getirdi. Bu yapı, etnik kökenleri ve dinleri farklı çeşitli gruplardan, federasyondan oluşan bir konfederasyon idi. Hız. Peygamber Müslümanların yanı sıra Medine toplumunu oluşturan Yahudi ve diğer grupları bir şehir devleti halinde teşkilatlanmaya ikna etti. Durumu müzakere etmek üzere Enes b. Malik'in evinde bir toplantı gerçekleştirdi. Bu toplantıda Medine toplumunu yeniden düzenleyecek bir sisteminin oluşturulmasına karar verildi. Bu toplantı sonucunda ortaya çıkan ittifak metnine Medine Anayasası, Medine Vesikası, Medine Belgesi ve Medineliler Sözleşmesi adı verilir ve bu metin tam haliyle günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.³¹Günümüzde bu metin yazılı ilk anayasa diye nitelendirilmektedir. Antlaşmada şehrin iç huzurunun sağlanması, dıştan gelecek tehlikelerin önlenmesi, bireyler arasında hukuki anlaşmazlıkların çözülmesi ve bazı ekonomik sorumlulukların tespiti gibi konular yer almaktadır. En önemlisi ise dış tehlike konusunda Yahudiler'den Müslümanlara karşı Kureyşlilerle ittifak gerçekleştirmemelerinin talep edilmesidir. Aynı zamanda son yargı merciinin Hız. Muhammed olması kararı yazılı olarak güvence altına alınmıştır. Her ne kadar bu yazılı bir belge dahi olsa da Yahudi kabileleri kendi menfaatleri için müşriklerle iş tutup Hız. Muhammed'i saf dışı bırakmanın arzusuyla istenilmeyen davranışları sergilediler ve zamanla Medine şehrini terk etmek zorunda kaldılar. Ancak her ne olursa olsun Yahudileri ehl-i kitap olmaları ve Müslümanların hicret sürecinde onları Yesrib'e kabul etmede zorluk çıkarmamaları Hız. Muhammed'de onlarla birlikte yaşama duygusunu uyandırmıştı. Hatta Kabe kıblegah olmadan önce Müslümanlar Yahudilerin ve Hristiyanların kutsal mabeti olan Mescid-i Aksa'ya doğru ibadetlerinde yönelmişler ve Yahudilerin Musevi tişrisini³² taklit ederek 10 Muharrem de oruç tutmuşlar ve de

³¹ İbrahim Sarıçam, a.g.e., s. 142-143; Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m, s. 415.

³² Tişri ayı, Yahudilerin ocak ayıdır. Hicri aylardan ise ilk ay olması dolayısıyla Muharrem ayına tekabül etmektedir. Bu ayın ilk ve ikinci günleri Yahudi yılbaşı olarak kutlanır. Bayramlarının adı ise Roş Aşana'dır.

onların adetlerinin birkaçından ilzamda bulunmuşlardır.³³ Bu şekilde Hz. Muhammed tarafından Medine’de birlik olmanın yolunda birkaç adım atılmıştır. Nasıl Hz. Muhammed Yahudileri İslamiyet’e çekmek istiyorsa Yahudilerde belki Hz. Muhammed’i Museviliğe döndürmek gibi gizli bir ümit içerisindeydiler. Hz. Peygamber Medine’ye hicretinden sonra bir buçuk yıl kadar Kudüs’e doru namaz kılmıştır. Hicretin ikinci yılı Şaban ayında Hz. Peygamber sahabeleri ile Benî Selime mescidinde öğlenin ilk iki rekâtını kılınca kıblenin değişmesi ile ilgili ayet nazir oldu ve bu andan itibaren Müslümanlar için kiblegâh Mekke olmuştur.³⁴Böylece Hz. Muhammed ehl-i kitap olanların karşısında kesin olarak bağımsızlığını göstermiştir. Böylece Hz. Peygamber artık Kur’an’dan başka Allah adının izah ve tasvir edilmesini kabul etmemiştir.³⁵

Hz. Muhammed’i dini otoritenin dışında bir devlet adamı olarak da görmek yanlış olmayacaktır. Dini durumların yanı sıra artık bir şehir devleti konumunda olan Medine de maddi zorunluklar da yaşanmıştır. Maddi sıkıntıların gazve ve akınlar ile çözülebileceği düşünülmüştür. Arap tarihçiler gazaları Allah’ın düşmanlarına karşı kutsal bir savaşı olarak tanımlıyorlar. Ancak bu seferler İslam’dan önce Arap geleneğinde soygunculuk operasyonları olarak bilinmekteydi. Bu strateji ile Hz. Muhammed Arapların gözünde ümmetin değerini yükseltmiştir. Aynı zamanda düşmanlara ya da diğer kabilelere yapılan gazalar Mekke’ye karşı aktif bir şekilde savunma yapabileceklerinin göstergesi olmuştur. Bu gazalardan ganimetler elde edilmiştir. Ayrıca Mekke’nin Suriye’ye ticaret için uzanan kolu Medine’den geçmekteydi. Bu ticaret yolunun kontrolü Müslümanları maddi açıdan rahatlatacak ve refah seviyelerini arttıracak durumdaydı. Bundan dolayı 624 yılında Müslüman cemaatin ilk büyük savaşı olan Bedir Savaşı gerçekleşmiş ve bu savaş sonunda Müslümanlar ganimet elde etmişlerdir. Fakat henüz İslam’da savaş ve ganimet hukuku belli olmadığından dolayı ganimetin pay edilmesi hususunda sıkıntılar yaşanmış ama Hz. Peygamber’in araya girmesiyle bu sıkıntılar aşılmıştır.³⁶ Daha sonra ganimet hususunda Emfâl suresinin 41. ayeti nazil olmuştur. Bu gelenek yüzyıllar boyunca aynı sistemle Müslümanlar arasında kullanılmıştır. Daha öncede bahsedildiği gibi böyle

³³ Robert Mantran, a.g.e., s.75.

³⁴ İbrahim Sarıçam, a.g.e., s. 138; Robert Mantran ,a.g.e., s. 76.

³⁵Robert Mantran, a.g.e., s. 76.

³⁶ Ganimetin 1/5 Allah’a Resul’üne onun akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Bu paylaşım ilk kez Ben-i Kaynuka Yahudilerinden elde edilen ganimetler uygulanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz: İbrahim Sarıçam, a.g.m., s. 137.

büyük bir başarının sonucunda Yahudiler düşmanlıklarını gizleyememişlerdir. Bu düşmanlığı alenen Hz. Muhammed tarafından Kâfir olarak zikredilen Kureyşlilerle gizli ittifaklar kurarak gerçekleştirmişlerdir. Sonuçlarını ise yaşadıkları bölgeleri terk ederek ödemek durumunda kalmışlardır.

Hz. Muhammed'in 630 yıllarda hem dini hem de siyasi açıdan bir lider olarak prestiji artmış ve gaza sistemiyle neredeyse bütün Hicaz bölgesi Hz. Muhammed'in hâkimiyeti altına girmiştir. 20 Ramazan 8 hicri (11 Ocak 630)'da Mekke'ye feth eden Hz. Muhammed ve ordusu şehre girmiştir.³⁷ Önce Kâbe'yi yedi defa tavaf etmiş ve orada yükselen bütün putları yerle bir ettirmiştir. İncil ve Tevrat'ta peygamberleri temsil eden Hz. İbrahim, Hz. İsa ve Meryem hariç duvar resimlerini sildirmiştir.³⁸ Böylece Kâbe kutsal bir mekân olarak kabul edilmiştir. Tüm Mekkelileri azad etmiş ve buda fethin bir armağanı olarak görülmüştür.

Aynı yıllar içerisinde Hz. Muhammed Kureyşliler üzerine başarı kazanırken Bizans İmparatoru Heraklius Ktesifon'da Sâsâniler'i yeniyor ve Orta-Doğuda Ortodoks Hristiyanlığının varlığını yeniden gösteriyordu. Böylelikle Orta-doğuda Pers hâkimiyeti çökmüş ve bu sayede Müslümanlar ortamdaki boşluktan fazlasıyla yararlanmışlardır.

632 yılında Mekke'ye hac için giden Hz. Muhammed Arafat Vadisinde 140.000'i aşan ashabına Veda Hutbesi'ni³⁹ (Müslümanlara verdiği öğütlerle bilinen sözlerini) bu kutsal topraklarda dile getirmiştir. Veda Haccı esnasında Mâide suresinin 3. Ayeti nazil oldu: "Bugün size dinimizi kemâle vardırıdım. Üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'a razı oldum."⁴⁰ Hz. Peygamber o ayeti okumuştur. Daha sonra bu kalabalığa Veda Hutbesi olarak atfedilecek olan öğütlerini terennüm etmiş ve hac farızasını yerine getirdikten sonra Medine'ye dönmek için yola çıkmıştır. Medine'ye döndükten sonra hasta olan Hz. Peygamber vakit namazlarını kıldırması için Hz. Ebu Bekir'i vekil kılmıştır. Kendisini iyi hissettiği bir gün namaz vakti mescide gitmiştir. Hz. Ebu Bekir, imamet ettiği esnada Hz. Peygamber'i görünce mihrabı ona bırakmak istemiştir. Hz. Muhammed de devam etmesi için işarette

³⁷ İbrahim Sarıçam, a.g.m., s. 184.

³⁸ Robert Mantran, a.g.e., s. 79.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Bünyamin Erkul, "Vedâ Hutbesi", TDVİA, C. 42, İstanbul, 2012.

⁴⁰ Robert Mantran, a.g.e., s. 81.

bulunmuş ve yanında namaz kılmıştır.⁴¹Hz. Muhammed son nefesini verirken Hz. Ayşe'nin kollarında Hicri 11. Yılın 1. Rabiülevveli, pazartesi günü vefat etmiştir (8 Haziran 632).⁴² Naaşı Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'den aktardığı hadiseye dayanılarak, vefat ettiği yerde kazılan mezara Hz. Ali, Fazl, Kusem ve Üsâme tarafından indirilmiştir.⁴³Son peygamber olan Hz. Muhammed'in nesli artık kızı Fâtıma ile damadı Ali'den olan torunları Hasan ve Hüseyin ile devam etmiştir.

Hz. Muhammed'in ölümü tüm İslam âlemini derinden etkilemiştir. Sade ve temiz bir hayat yaşayan Hz. Muhammed, kazandığı tüm maddiyatını Allah uğrunda harcamış ve son derece mütevazı bir mirası kalmıştır. Vefatında mülkiyetinde beyaz bir katır, silahları ve bir miktar arazisi vardı. Arazilerin gelirlerinin ailesi için harcanmasını ve kalanının devlet hazinesine devredilmesini emretmiştir.⁴⁴ Hz. Muhammed'in maddi mirasından daha önemli olan manevi mirası olmuştur. Müslümanlar ve tüm insanlar için son derece büyük ve paha biçilemez bir değere sahip olmuştur.

Hz. Muhammed tarafından öğretilen din yalnız din olmakla kalmamıştır. Hicretten sonra sosyal, siyasi ve politik karakteri olan bir Müslüman devleti kurulmasını sağlamıştır. Hz. Muhammed ekseriya yeni bir inanç getirmedeğini söylemiş.⁴⁵Kur'an'ın ilk hali ile Tanrı'nın Hz. İbrahim'e gönderdiği bu din Hz. Musa'dan, Hz. İsa'ya kadar farklı peygamberler tarafından tekrar edilmiştir. Fakat Yahudi ve Hristiyanlar onu tahrif etmişlerdir.

İslam'ın ilk kaynağı Kur'an'dır. Müslümanların tarihle bağlantılarının ilk önemli adımları da Kur'an'ın yazıya geçirilmesi olmuştur. Hz. Muhammed'in söz ve davranışları anlamındaki sünnet İslam tarihinin ikinci kaynağı olarak kabul edilmiştir. Hz. Muhammed(sav), başlangıçta vahiy ile karıştırılması endişesiyle hadislerin yazılmasına izin vermemiş, ancak bu ihtimal ortadan kalkınca yazıya ruhsat çıkmıştır.⁴⁶

İslamiyet'te iman basittir. En önemlisi tek ve ebedi, her şeyin yaratıcısı ve her şeyin sahibi Allah'a imandır. Allah'a inanç peygamberlere sonuncusu Hz

⁴¹Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m., s. 421.

⁴² Ebul Hasan en-Nedvi , a.g.e., s. 190.

⁴³Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m., s. 422.

⁴⁴ Mustafa Fayda, "Muhammed", a.g.m., s. 422.

⁴⁵Robert Mantran, a.g.e., s. 82.

⁴⁶ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1*, Baskı 16, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2016, s. 27.

Muhammed'e, meleklerle, kitapların sonuncusu Kur'an'a, kıyamet gününe ve kadere inançla iç içedir. İslam'ın ibadetleri öncelikle kelime-i şahadet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, hac yapmak, ramazan ayında bir ay oruç tutmaktır.⁴⁷

Kutsal savaş yani cihat imanın şartlarından değildi. Yeri gelince yapılacak bir görev olarak görülmektedir. Tarih boyunca güçlü hükümdarlar bundan istifade etmeye çalışmışlardır. Ancak din âlimleri gerçek cihat savaşlarının yalnız Hz. Muhammed döneminde yapılan savaşlar olduğunu düşünmektedirler. Hz. Muhammed'den sonra yapılan cihatlarda İslam'ı Arap ülkelerinin ötesine taşımayı bir mecburiyet olarak görmüşlerdir. Ancak böyle bir mecburiyet söz konusu değildir. Maksat dinin yayılması kâfirlerin İslamiyet'i kabul etmesidir.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra oluşan siyasi boşluk Hz. Muhammed'in en yakınındaki kişiler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Tarihçiler genel anlamıyla bu döneme Hulefâ-yi Râşid yani Dört Halife dönemi olarak adlandırmışlardır. Sırasıyla Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile son bulan bir dönemi ihtiva etmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberlik görevini tamamladıktan sonra hastalanması ve bu sırada peygamber olduğunu iddia eden yalancılara ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hz. Ebu Bekir döneminde bu iddialar isyana dönüşmüştür. Hz. Ebu Bekir bu sebeple dinden çıkanların ve isyancıların sorunlarıyla uğraşmaktan gerçekleştirdiği faaliyetler fazla bulunmamaktadır. İsyanı başlatanlar Tuheyla b. Huveylid, Secah ve Müseylimetülkezzâb'ın ortadan kaldırılmasıyla büyük başarı kazanmıştır.⁴⁸

Hz. Ebu Bekir'in vefatı ile halifelik makamına Hz. Ömer uygun görülmüştür.⁴⁹ Hz. Ömer döneminde Sâsâni İmparatorluğu ortadan kaldırılmış ve batıda da Mısır toprakları Müslümanların eline geçmiştir. Hz. Ömer halifeliği sırasında adalet alanında yaptığı işlerden dolayı Hz. Âişe 'nin "Ömer anılınca adalet anılmış olur, adalet anılınca Allah anılmış olur, Allah anılınca da rahmet iner." dediği nakledilmiştir.⁵⁰

⁴⁷Robert Mantran, a.g.e., s. 82.

⁴⁸Mustafa Fayda, *İslâm Tarihi El Kitabı*, Ed: Eyüp Baş, Baskı 3, Grafiker Yay., Ankara, 2013, s. 239.

⁴⁹Mehmet Atalan, "Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2,Elazığ, 2004,s. 66.

⁵⁰Mustafa Fayda, a.g.e., s. 255.

Hız. Osman ise halifeliğinde gazaları daha fazla hızlandırmış. Halifeler içerisinde en geniş sınırlara Hız. Osman döneminde ulaşılmıştır.⁵¹ İlk önce Faslilar üzerine daha sonra Horasan şehirlerini hedef alan komutanı İbn Âmir Türk topraklarından birçok şehri Nişabur, Nesâ ve Serahs gibi Türk şehirlerini ele geçirerek İslam hâkimiyetini kurma başarısını göstermiştir.

Hız. Ali ise dönemi iç karışıklara sahne olmuştur. O dönemde halifelik kavgası ortaya çıkmış ve Emeviler'in kurucusu Muaviye ile gerçekleşen mücadelelere sahne olmuştur. Bu dönemde siyasi faaliyetler Hız. Osman döneminde olduğu gibi çok belirgin değildir. Hız. Osman ve Hız. Ali dönemlerinde Türklerle ilişkiler başlamış ve Türkler arasında İslamiyet yayılma eğilimi göstermiştir. Fakat Türklerle Araplar arasındaki ilişkiler İslamiyet'in öncesindeki Cahiliye dönemine kadar gitmektedir. Ayrıca çeşitli Türk kavimlerinin İslam öncesi dönemde İran ve Arap hâkimiyetindeki topraklara geldiği ve onlar hakkında bilgi edindiği anlaşılmaktadır.⁵²

Milattan önce yedinci yüzyıldan itibaren çeşitli Türk kavimleri ve bilhassa Hazar Türkleri farklı zamanlarda Derbend'i geçip Hemedan ve Musul'a kadar ilerlemişlerdir. Ayrıca Derbend yoluyla Kafkasları aşarak Azerbaycan topraklarını yurt tuttıkları bilinmektedir. Bundan dolayı Derbend Türk Kapısı adıyla anılır hale gelmiştir. Aynı zamanda Sâsâni Devleti ordusunda Türklerin ve Arapların bulunması birbirleriyle olan etkileşimlerini arttırmıştır. VII. yüzyılda Sâsâniler'le Bizanslıların arasındaki savaşlarda Göktürkler, Hazarlar ve Avar Türkleri önemli rol oynamışlardır. Aynı zamanda Araplar Türkleri cesur, acımasız⁵³ ve İslam dininin geleceği açısından tehlikeli olarak görüyorlardı. Bir rivayete göre Türkler Araplar'ın elinden iktidarı alacak, ancak kâfir oldukları için Allah'ın gazabına uğrayıp mahvolacaktır.⁵⁴ XI.

⁵¹ Adem Apak, "Hız. Osman ve Halifelik Dönemi (644-656)", *İslam Tarihi El Kitabı*, Ed: Eyüp Baş, Baskı 3, Grafiker Yay., Ankara, 2013, s. 270.

⁵² Abdulkerim Özeydin, "Türklerin İslamiyeti Kabulü", *Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, s. 474.

⁵³ Acımasızlığın yanında hatta bir canavar gibi gösterilmektedir. En belirgin örneklerinden birine Urfalı Mateos da görmekteyiz, şu şekilde geçmektedir; Aralarında kendi rehberliği altında bulunmayan bir yabancı gördükleri vakit onu avlanmış bir hayvan gibi kesiyor ve yiyorlarmış. Bunlar hakkında söylenen bu şeyler, komşuları olup geçidi muhafaza eden İberyalılar tarafından hikâye edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Urfalı Mateos, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi II. Kısım (1042-1195)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi, Ankara, 1944, s. 5.

⁵⁴ Abdulkerim Özeydin, a.g.m., s. 475.

yüzyılda yaşıyan Câhiz, Türkler'in İslamiyet'in yardımcıısı ve halifelerin en yakın adamları olduklarını söyleyerek Türkler'e haksızlık edildiğini de ileri sürmüştür.⁵⁵

Türklerin Müslüman olmasına zemin hazırlayan olaylar İslam fütuhâtı sırasında gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed'den sonra Müslüman âleminin ilk lideri Hz. Ebu Bekir olarak seçilmiştir. Ancak kendisi Hz. Muhammed'in ölümünü fırsat bilenlerin din değiştirme olayları ve isyanlarla fazlasıyla meşgul olmuştur. Bu isyanları bastırdıktan sonra Sâsâni İmparatorluğu topraklarında yer alan Fırat nehri civarına ordu sevk etmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde böylelikle Irak cephesi komutanlığı oluşturulmuş ve fütuhât hareketi başlatılmıştır. Hz. Ömer döneminde ise 636 yılında Sâsâni Devletiyle gerçekleşen Kadisiye Savaşı ve ardından 642 yılındaki Nihâvend Zaferiyle Sâsâni topraklarına girilmiş başkentleri alınmış ve böylece İran toprakları Müslüman Araplara açılmıştır.⁵⁶ Hz. Osman döneminde de İran'a seferler devam etmekteydi. Basra valisi Abdullah b. Kays, Nişabur ve Serahs'ı fethettikten sonra Merv'e yürümüştür. Amuderya(Ceyhun) nehrinin kuzey kısımlarında Müslümanlara izini kaybettiren son Sâsâni hükümdarı III. Yazdicerd Belh'i kuvvetleriyle Müslümanlardan geri almıştır. Sâsâni İmparatoru, Göktürk Kağanı Tulu Han'dan yardım istemiş ancak Ahnef b Kays'a yenilip geri çekilmiştir.⁵⁷ Göktürk Kağanın başarısızlığı ve o önemde zayıflamış olması mahalli hanedanların birleşmesine ve bağımsızlıklarını ilan etmesine sebep olmuştur. Kuzey Azerbaycan ve Dağistan'da Hazarlar, Cürcân'da Sül Türkleri (Sülîler),Sistan'da Eftalitler (Akhunlar) ve Halaçlar, Tohâristan'da Karluklar'a mensup bir yabgu bulunmaktaydı. Böyle geniş bir coğrafyanın sadece bir yabgu ki zayıflamış bir Göktürk yabgusunun elinde olması, devletin varlığını gösteremediği durumlarda küçük hanedan üyelerinin kendilerini ön plana çıkarması için önemli bir alan yaratmıştır. Hz. Osman döneminde en çetin

⁵⁵Abdulkerim Özeydın , a.g.m., s. 475.

⁵⁶ Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemi fetihleri her bakımdan büyük faydalar sağladı; önemli miktarda mali gelir getirdi. Devlet hazinesi de gazilerin cepleri de doldu. Koşa Koşa cephelere giden ve feth hareketlerine katılan mücahitler, bir yandan Allah'ın rızasını kazandılar, diğer yandan da büyük servet sahibi oldular. Ayrıca gittikleri ve fethettikleri yerlerin kültür ve medeniyetlerini tanıdılar. Bir kısmı ülkelerine dönerken bir kısmı da fethedilen yerlerde kaldılar. Müslümanlar, Müslüman olmayanlara karıştırlar, birlikte yaşamaya başladılar. İslam kültür ve medeniyeti de Bizans-Rum ve Sâsâni medeniyetlerine komşu oldu, farklı medeniyetler birbiriyle yanana yaşama sürecine girdiler. İslam tarihinde "karışma (ihtilat)" diye adlandırılan devir başladı; Müslüman da çok yönlü bir "etkileşim" olayı yaşadı. Ayrıntılı bilgi için; Sabri Hizmetli, "Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.39, S. 1, Ankara,1999, s. 42.

⁵⁷ Abdulkerim Özeydın, a.g.m., s. 475.

savaşların yaşandığı bölge Azerbaycan bölgesi olup varlıklarını gösteren Hazarlar ile gerçekleşmiştir. En son Hazar Devleti başkenti yakınlarında yapılan Belencer Savaşı'nda Arap ordusu yenilmiştir. Hz. Osman'ın vefatından sonra İslam dünyasında halifelik için yürütülen mücadele Türkler ile Araplar arasında önemli bir savaşın gerçekleşmemesinin önüne geçmiştir. Hz. Muhammed'in damadı Hz. Ali'nin karşısına Hz. Osman'ın katillerinin ortaya çıkarılması talebiyle çıkan Muaviye İslam topraklarındaki birlikteliğin bozulmasına sebep olmuştur. Müslümanlar arasında bu dönemde görüş ayrılıkları başlayacak bu günümüze kadar devam edecektir. Ancak İslam toprakları Muaviye'nin ardılları döneminde tekrar bir çatı altında toplanacaktır.⁵⁸

Muaviye'nin kurduğu Emevi Devleti döneminde izlenen politikalar Türk halkı tarafından hoş karşılanmıyor ve işgalci olarak görülüyorlardı. Arap yöneticilerin insanları İslam'dan uzaklaştıran uygulamalarına son vermek isteyen Ömer b. Abdülaziz, İslamiyet'i kabul edenlerden cizye vergisini kaldırılmış ve Türk topraklarındaki hükümdarlara İslam'a davet mektupları göndermiştir. Yürütülen bu güzel politika sayesinde kısa sürede olumlu sonuçlar alınmıştır. Mâveraünnehir halkı İslam dinine yakınlaşmış ve bu bölgedeki Müslümanların sayısı bir hayli artmıştır.⁵⁹ Ancak Emevi Devletinin Arap olmayan Müslümanlara ikinci sınıf muamele yapması (mevali politikası) 747 yılında Horasan'da büyük bir ayaklanmanın çıkmasına neden olmuştur. Ebu Müslim-i Horasani'nin önderlik ettiği ayaklanma, Horasan'daki bazı merkezlerin kontrolünü ele geçirmeye başlaması başlamış ve bu muhalefetin ilk önemli başarısı ise stratejik öneme sahip Merv şehrini Emevilerin elinden alması olmuştur.⁶⁰ Bu ayaklanma Emevi hanedanının yıkılmasına ve Abbasiler'in iktidara gelmesine sebep olmuştur. Abbasiler döneminde ise Türk topraklarına olan fetihler yavaşlamıştır.

Türklerle Müslüman Araplar arasında yıllarca devam eden siyasi ve askeri mücadelelerin yerini büyük ölçüde barış ve huzur süreci almıştır. Eski Türkler bir takım güçlere inanmanın yanında asıl semavi bir nitelik taşıyan Gök Tanrı denilen bir inanç sistemine inanıyorlardı. Hükümdarlar halkı yönetme yetkisini Gök Tanrı'nın

⁵⁸ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1968, s. 16-30.

⁵⁹ Abdülkerim Özeydin, a.g.m., s. 476.

⁶⁰ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emeviler Dönemi)*, Ensar Yay., Baskı 13, İstanbul, 2016, s. 251.

kendilerine bahşetmiş olduğu Kut'tan alıyorlardı. Türklerin İslamiyet'i kabulü Kavimler Göçü, Haçlı Seferleri gibi Orta Çağ'ın önemli olaylarından. Türkler İslamiyet'i kılıç zoruyla değil kendi istekleri doğrultusunda kabul etmişlerdir. İstemediklerinde ise Araplar ile çok çetin savaflara girmişler ve bunun için büyük mücadeleler vermişlerdir. İslamiyet Türkler arasında Emeviler döneminde Kuteybe b. Müslim tarafından yayılmaya başlasa da Emevi politikası Türklerin istemediği yönde gitmekteydi ve bunun için de Horasan da büyük bir mücadele gerçekleşmiştir. 751 yılında Araplar ile Çinliler arasında meydana gelen Talas Savaşı, Türkler'in İslamiyet'i toplu bir şekilde kabul etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Asya'da önemli bir güç olan Çin hâkimiyetini kaybetmeye başlamış. Bu bölge Türk nüfusu tesis edilir hale gelmiştir. Emevi Devletinden sonra Abbasi hükümdarları artık Türklerle ordu ve tüm devlet birimlerinde görev vermeye başlamış hatta 756-757 yıllarında Malatya ve Adana'da oluşturdukları ordu müfrezelerine Horasan'dan askerler getirtmişlerdir. Abbasi hükümdarları Bizans'a karşı yapılacak seferlerin buradan yönetilmesi gerektiği düşünmüşlerdir. Halife Me'mûn Türkleri, askeri kabiliyetleri ve sağlam karakterleri sebebiyle Arap ve İranlı askerlere karşı bir güven ve denge unsuru olarak görüp hizmetine almaya karar vermiştir. Me'mûn'un hizmetinde 3000 Türk askeri görev almıştır. Bu sayının Mu'tasım-Billâh döneminde 4000'e yükseldiği ve himayesinde olan Türk askeriyeye Mısır'daki isyanı bastırdığı⁶¹ bilinmektedir. Abbasi içinde önemli mevkilere gelen Türkler bir süre sonra halifeleri değiştirme gücüne dahi sahip olmuşlardır. Kendilerine yakın olan halifeleri başa geçirme gibi birçok olayı da gerçekleştirmişlerdir.⁶²

Türk topraklarında bireyler ya da boylar halinde kabul edilen İslamiyet X. Yüzyılda devlet resmi dini olmaya başlamıştır. Türk Devletleri içerisinde İslamiyet'i kabul eden devlet İtil Bulgarları olmuştur. 922 yılında bu Türk devleti resmen İslamiyet'i kabul için Abbasi halifesi ile temasa geçmiştir.⁶³ Bu yüzyıldan itibaren İslamiyet Türklerin büyük çoğunluğunun dini haline gelmiştir.⁶⁴ Ayrıca

⁶¹ Abdulkerim Özyayın, a.g.m., s. 477.

⁶² Bahriye Üçok, a.g.e., s. 101-105.

⁶³ Daha geniş bilgi için bkz: Sefer Solmaz, *İbn Fazlan Seyahatnamesi'ne Göre İtil Bulgarları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 42-47.

⁶⁴ Seyfettin Erşahin, "Orta Asya, Hindistan, İran ve Doğu Avrupa'da Kurulan Türk-İslâm Devletleri", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Editörler: Nesimi Yazıcı, Nusret Çam, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2005, s. 77.

Karahanlılar'ın İslamiyet'i devlet dini haline getirmeleri de efsanelere dayanmaktadır. Karahan hükümdarı Satuk Buğra Han İbn-i Esir'in aktardığına göre rüyasında gökten inen bir kişinin kendisine Türkçe olarak " Müslüman ol ki dünya ve ahirette selamet bulasın" kendisinin rüyasında İslam'ı kabul ettiğini sabah olunca Müslüman olduğunu herkese açıkladığını söylemiştir.⁶⁵ Satuk Buğra Han Abdülkerim adını alıp Kaşgar'ı ve Atbaşı'nı feth edip mescit yaptırmıştır. Böylece Karahanlılar'ın batı topraklarında İslamiyet'in yayılması için çalışmıştır. İslamiyet'in Türk coğrafyasında yayılmasına önemli katkıları olan bir diğer önemli şahsiyet ise Ahmed Yesevi'dir. XII. yüzyılda İslamiyet'in yayılması için birçok kişi ile görüşmüş birçok mürid yetiştirmiştir. Müridlerini de İslamiyet'in bilinmediği birçok yere göndermiştir.⁶⁶

Orta Asya'da kurulan ve İslamiyet'in koruyuculuğunu üstlenen bir diğer devlet ise Gazneliler'dir. Karahanlılar'ın ve Gazneli Mahmud'un Abbasi Halifesi'ne bağlılıkları Sünni İslam'ın güç kazanmasına neden olmuştur. Ayrıca Selçuklu Devleti'nin kurulması ve onunda dini olarak Sünni Abbasi halifesine bağlılığı Sünni İslam'ın altın çağını yaşamasına vesile olmuştur. Sünni İslam halifesini tanıyan bütün Türk devletleri ve yöneticileri İslamiyet'in birer koruyucusu ve sancaktarı olmuşlardır. Bunlar vasıtasıyla Türk coğrafyasında İslamiyet hızlı bir şekilde yayılma fırsatı bulmuştur.⁶⁷

Türklerle Müslüman Araplar arasında VII. yüzyılın ortasından başlayıp XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden ilişkiler Türklerin mücadelesi, hizmeti ve hâkimiyeti olarak görülebilir. Mücadele safhası Hz. Ömer döneminde İslam fetihlerinden itibaren Emevi Devleti'nin yıkılışına kadar yüzyılı aşkın bir süreyi ifade etmektedir. Bu mücadelenin sonucunda Türk hâkimiyetindeki topraklar Müslüman Arapların eline geçmiştir. Hizmet sahası Emevi Devletini son zamanlarında başlayıp Abbasi halifelerinden Türkleri kendi hizmetine alan Me'mûn ve Mu'tasım-Billâh dönemlerinde Türkler hilafet ordusunun en önemli unsurları haline gelmiştir. Ayrıca yönetim kadrolarına yükselerek siyasi ve idari alanlarda da kendilerini göstermişlerdir. Ayrıca Mu'tasım-Billâh'ın Abbasi hilafetine geçişinde orduda bulunan Türk

⁶⁵ Abdülkerim Özeydin, a.g.m., s. 479.

⁶⁶ Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Tarih Yay., İstanbul, 2016, s. 59-73.

⁶⁷ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2007, s. 66-70.

komutanların mühim etkisinin olduğu⁶⁸ bilinmektedir.24 Mayıs 1040 yılında Dandanakan Zaferi'nden sonra Selçuklu Türkleri Sünni İslam dünyasının liderliğini üstlenmiş, iç ve dış tehlikelere karşı Müslümanları koruma görevini layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır⁶⁹.

Görüldüğü üzere Türkler aslında İslamiyet'e karşı değil Arapların istilacı tutumlarına karşı savaşmışlar ve büyük mücadeleler vermişlerdir. Abbasiler döneminde bu istilaların bitmesi aynı zamanda önemli sûfi ve din adamlarının Türk topraklarında gitmesine vesile olmuştur. Din adamları bu topraklarda İslam dinini anlatmış ve onların telkinleri vasıtasıyla Türklerin Müslümanlığa geçmesi kolaylaşmıştır. Bu konuya sadece dini boyuttan bakmakta elbette doğru olmaz. Çünkü Karahanlı'lar ile birlikte devlet resmi dini dediğimiz kavram devlet politikasına girmiş ve kan bağına karşı kardeşlik öğreten İslamiyet devlet politikası içerisinde de aynı düsturu benimsemiştir. Bu sayede aynı dine mensup devletler arasında ittifaklar gerçekleşmiştir. Ekonomik açıdan da Arap tüccarların Türk topraklarına gelip mal alıp satmaları devletin gelir kaynağı olması bu ticari ilişkilerin devamlılığını sağlamakta önemli etkenlerden biri olmuştur. Türklerin kendi inanç sistemi olan Gök Tanrı inancıyla örtüşen yönlerinin olması Türkleri İslam'a yaklaştırmıştır. Nitekim XII. yüzyılda yaşayan Süryani tarihçi Mikhail “ Türkler kendi iç memleketlerinde bile, görünen gökü ilah telakki ediyorlardır.-daima tek bir Allah tanımışlardır.”Gök” onların dilinde “gökmavi” , Tangri de “Allah” demektir ve onlar gökün biricik Allah olduğuna inanıyorlardı. Türkler, Arapların, Allahın bir olduğunu ilan ettiklerini anlayınca, onların dinini kabuletiler” sözleriyle bu gerçeği dile getirmiştir.⁷⁰

1.2. DANIŞMEND AHMED GAZİ'NİN MENŞEİ

Orta Anadolu'da kurulan Danişmendli Devleti'nin kurucusu kabul edilen ve devlete adını veren Emir Danişmend'in menşei konusunda pek çok görüş

⁶⁸ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi (4) (Abbasiler Dönemi)*, Ensar Yay., İstanbul, 2013, s. 213.

⁶⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Nesimi Yazıcı, a.g.e., s.32-66.

⁷⁰ Urfalı Mateos, *Süryani Patrik Mihalin Vakainamesi II.Kısım (1042-1195)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi, Ankara, 1944, s. 11.

bulunmaktadır. Danişmend Gazi'nin İran asıllı Ermeni olduğunu;⁷¹ soyunun Battal Gazi'ye dayandığı ve Arap asıllı olduğu iddialarına karşın Türkmen olması ihtimalinin ağır bastığı görülmektedir.⁷² Geç dönem bazı Ermeni yazarlarınca aktarılan bir gelenek Danişmend Gazi'yi bir Ermeni kökle bağlantılandırarak, hatta Pers soyundan bir krallığa dayayarak onu soylu bir beğ yapıyordur.⁷³ Söz konusu gelenek, İranlı Emir Danişmend'in Ermenistanlı olduğunu söyleyen Urfalı Matheos'un *Vekainamesi*'nde Danişmend Gazi'nin oğlu Gümüştegin Gazi, Ermeni asıllı olarak Hristiyan kültürüne ve Ermeni toplumuna ait önemli bir şahsiyet olarak kaydedilmesi, başka bir kaydında da Danişmend Gazi'nin İranlı Ermeni olduğunu belirtmesi⁷⁴ yanlış anlaşılmalıdır.⁷⁵ Diğer yandan XII. yüzyıl Bizans tarihçisi Kinnamos, İranlı Emir Danişmend'in İran Ermenistanı'ndan (Persarmenie) olduğunu belirtmektedir." Pers-armenia" Bizanslılarca, Bizans toprakları içinde yer alan "Roma Ermenistanı'na karşılık, Ermenistan'ın Pers İmparatorluğu sınırları içinde kalan bölümünü adlandırmaktadır. Bizanslılar, Türklere de soy ayrımı yapmadan İran'dan gelen eski düşmanlar anlamına "Pers'ler" diyorlardı. Emir Danişmend'in çağdaşlarından olan Anna Komnena de onun "Pers" (İranlı) olduğunu belirtmektedir.⁷⁶ XIII. yüzyıl tarihçisi Peder Çamiç de Danişmend Gazi'yi Bizans baskılarından kendisini koruması için Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a gidip ricada bulunan ve İslâm dinine girerek onun emiri olmayı kabul eden bir Ermeni prens olarak belirtmektedir.⁷⁷

⁷¹ Bu iddia Müverrih Vardan'da şu şekilde yer almaktadır: "Aslen Ermeni olduğu rivayet olunan Sevast hükümdarı Danişman..." Bkz. Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889 - 1269)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Post Yayın Dağıtım, s.52.

⁷² Abdülkerim Özaydın, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Danişmend Gazi'nin hayatı hakkında yeterince malumatın olmadığını belirtmektedir. Bununla beraber Danişmend Gazi'nin kaynaklarda adının Melik-i Muazzam Dânişmend Ahmed Gâzi b. Ali et-Türkmânî şeklinde geçtiğini belirtmekte, bu nedenle Türk menşei olduğunu yorumlamaktadır. Bkz. Özaydın, a.g.m. s. 467. Diğer taraftan Claude Cahen ise Danişmend sözcüğünün Farsça kökenden geldiğini ve bir çeşit toplumsal ve dinî şef anlamı taşıdığını iddia etmektedir. Bu nedenle Danişmend Gazi'nin daha sonra hakkında çıkan efsanelere rağmen bir Türkmen olmadığını ama aksine de inanmanın zor olduğunu aktarmaktadır. Nitekim Danişmend Gazi'nin halefi olan Gümüştegin de bir Türk ismidir. Bkz. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 13

⁷³ İrene Melikoff, *Destan'dan Masala Türkoloji Yolculuklarım*, Çev: Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yay., Ekim 2008, s. 48.

⁷⁴ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952 - 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 - 1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 204; Mustafa Demir, "Danişmendli Emâreti'nin Kurucuları", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, Aralık 2008, s. 142.

⁷⁵ İrene Melikoff, a.g.e., s. 48.

⁷⁶ İrene Melikoff, a.g.e., s. 48.

⁷⁷ İrene Melikoff, a.g.e., s. 49., Mehmet Tezcan, "Danişmend Ahmed Gazi'nin Menşei Hakkında İki Yer Adı (Persarmenia ve Tetalk) Hakkında", *Danişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)*, makalesinde Danişmend Gazi'nin menşei konusunda "Persarmenia" (Ermenice kaynaklarda "Parskahayk"; Bizans

Bu söylemlerden fazla etkilenen çağdaş tarihçilerden Mükrimin Halil Yınanç, tarihçi Çamiyan'ın etkisiyle “Selçuklular devrinde Memlük Devleti'nden yetişme emirlerin çoğu soyda Türk ve bilhassa Türklerin Müslüman olmayan diğer illerinden satın alınmış veya esir edilerek yetiştirilmiş kullar olmakla beraber bunların bir kısmı da Kafkasya ve Anadolu'ya yapılan seferler sırasında esir alınmış olan Gürcü, Ermeni, Abhaz ve Rum çocuklarından yetiştirilmiştir. İşte Emir Danişmend veyahut da onun adını tespit edemediğimiz babası bu Ermeni esir çocuklarından iken Müslüman edilip büyütülmüş ve asker sınıfına ayırılarak yetiştirilmiştir...”⁷⁸ ifadesini kullanmıştır.

Ermeni olduğunu dile getiren müelliflerin dışında Danişmend Ahmed Gazi'nin soyunun menkıbe kahramanı Battal Gazi'ye dayandıran ve böylece Arap olduğunu ifade eden tarihçimiz de bulunmaktadır.” İstanbul Evkaf Müdüriyeti kayd-ı kudümesi meyanında Anadolu'ya ait dördüncü defterin 346. sahifesinde H. 560 tarihli vakfiyede: Melik İsmail bin Melik Gazi İbrahim bin Seyyid Melik Ahmed Danişmend Gazi bin Seyyid Ali bin Cafer Battal Gazi bin Seyyid Hüseyin Gazi kaydıyla Danişmend'in baba ve ecdadı gösterilmiştir.”⁷⁹ *Sivas Şehri* adlı eserinde bahsi geçen vakıf kaydı esas alınmıştır. Bu bilgi Halil Yınanç tarafından şöyle ifade edilmektedir; “Ancak bu kaydın Anadolu insanının Battal Gazi'ye duyduğu hayranlıkla uydurulduğu düşünülmektedir.”⁸⁰ Yine Mükrimin Halil Yınanç bu hususta “Battal Gazi'nin 731 veya 740'da Anadolu gazalarında şehit olduğu rivayetleri de onun XI. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan birinin büyükbabası olmasının ihtimal dışı olduğu,⁸¹ şeklinde görüş belirtmiştir.

Süryani Mihail, "Danişman"⁸² adlı bir Türk emiri Kapadokya'ya saldırıp Sivas, Kayseri ve şimal mıntıkalarına hâkim oldu”. Ermenice nüshada ise “Alparslan

---

kaynaklarında “Persarmenia”, “Armenia” lı ve “Ermeni” tabirleri ise daha çok Bizans kaynakları, Urfalı Mateos ve Müellif Vardan (Areveltsi) tarafından ifade edilen bir husus olarak görmektedir. Ermenice kaynaklarda “Danişmann” ve “Danişmane” olarak zikredilen Danişmend(Gazi)'nin bu bölgeden çıkmış olması ve “Armenia”(lı) kelimesinin bir bölge adı olarak değil de bazan etnik bir isim olarak ele alınması araştırmacılar arasında Danişmend'in “(İran) Ermeni(si)” olduğu gibi yanlış bir anlayışın ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu konuda Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I : Anadolunun Fethi*, eserinde ermeni olduğunu savunurken Hami Danişmend, *Türk Kahramanlarına Ermeni İsnadı Münasebetiyle Tarih Kurumuna Açık Mektup*, eserinde şiddetli tenkitte bulunmuştur.

⁷⁸ Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, Burhanettin Matbaa, 1944, s. 94.

⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ridvan Nafiz, *Sivas Şehri*, Erzurum, 1992, s. 18.

⁸⁰ Mükrimin Halil Yınanç, a.g.e., s. 95.

⁸¹ Mükrimin Halil Yınanç, a.g.e., s. 95.

⁸² Urfalı Mateos, *Süryani Patrik Mihalin Vakainamesi II.Kısım (1042-1195)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi, Ankara, 1944, s. 51.

zamanında Danişman aslı bir emir Türklerin arasından çıkıp Kapadokya memleketine geldi; Sivas ve Kayseri'yi zapt edip memlekete hâkim oldu; Danişman hanedanının başlangıcı böyle oldu diyerek onun Türk asıllı bir emir olduğunu ifade etmektedir.⁸³ Albert of Aachen, I. Haçlı Seferi tarihinde en önemli kaynaklarından biri olan eserinde Danişmend Gazi'den "Türk hükümdarı Donimannus"⁸⁴ olarak bahsetmektedir. Dönem kaynaklarından biri olan Albert of Aachen'in Albert of Aachen's *History of the Journey to Jerusalem*'in ikinci cildinde Danişmendlilerle ilgili ilk bilgi Bohemond'un esir alınmasına yöneliktir yazar eserinde, Ermeni Gabriel'in Malatya'yı kuşatma altına alan Türk prensi Danişmend'e karşı Antakya prensipsi Bohemond'dan yardım isteğinden bahsetmektedir.⁸⁵ XII. yüzyılda yaşayan bir diğer Haçlı Seferi tarihçisi Sûr başpiskoposu Willermus Tyrensis de eserinde "Kudretli Türk Emiri Danişmend" diye söz ederek Danişmendliler'in Türk asıllı bir hanedan olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Önemli bir diğer yazar da Ordericus Vitalis'in *The Ecclesiastical History of England and Normandy* adlı eserinde diğer kaynaklarda olduğu gibi Danişmendlilerin Bohemond'u hapsedmeleri müellifin dikkatini çekmiş eserde ilk olarak Danişmendliler bahsi 1102 yılında geçmekte ve sadece burada Danişmend'den bir Türk şefi olarak bahsedilmektedir.⁸⁶ Bir diğer eser Douglas Arthur'un *Howard the History of Turkey* adlı eserde Doğu Anadolu topraklarının Danişmendliler ve diğer Türk toplulukları olan Mengücekliler, Saltuklular ve Artukluların arasında bölüştüğünden bahsedilmektedir ayrıca yazar eserinde Danişmendlilerin bir devlet olduğunu kabul etmektedir.⁸⁷ İngiliz tarihçi Stanley Lane Poole "Danişmendlilerin Türkmen olduklarına şüphe yoktur" diyerek Danişmend Ahmed Gazi'nin Türk olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸ Osman Turan 'da XVI ve XVII. yüzyıl Osmanlı yazarları Ali ve Cenabi'nin Danişmendlilerle ilgili çalışmalarında Danişmendname'yi kaynak almalarına rağmen

⁸³Abdulkerim Özaydın,"Danişmend Gazi" , *Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, s. 469.

⁸⁴Abdulkerim Özaydın, a.g.m., s. 469.; Albert of Aachen, *Albert of Aachen of the Journey to Jerusalem*, Çev: Suasan B.E., Cilt 2, Ashgate Publishing Limited, England 2013, s. 28-30.

⁸⁵Murat Serdar, "Batılı Tarihçilerde Danişmendli Algısı", *Danişmendli Sempozyumu* (12-13 Kasım 2015), Tokat 2016, s. 102.

⁸⁶ Murat Serdar, a.g.m., s. 102.

⁸⁷ Murat Serdar, a.g.m., s. 104.

⁸⁸Kamil Şahin, *Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Tokat,1999, s. 29-31.

soylarını Battal Gazi'ye dayandırmayıp Türkmen göstermelerini esas kabul etmektedir.⁸⁹

Görüldüğü üzere birçok yazar eserlerinde farklı kaynaklara dayandırarak Danişmed Gazi'nin kökenini açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmamızdaki amacımız Danişmend Gazi'nin kökeninin kime dayandığını ispatlamak değildir. Daha farklı konular hakkında bilgi vereceğimiz için çok fazla detaya inmeden, sadece Danişmed Gazi'nin kim olduğu hakkında biraz bilgi vermek istedik.

1.3. DANIŞMED GAZİ ANADOLU COĞRAFYASINA NEREDEN GELDİ?

Danişmendlilerin Anadolu Türk Tarihi'nin en karanlık dönemi olan XI ve XII. yüzyıllarda⁹⁰ yaşamış olması nedeniyle kaynaklarda onlarla ilgili fazla bilgi bulunmamakta veya mevcut bilgilerin çoğu ihtilafli rivayetlerden oluşmaktadır.⁹¹ Selçuklu Devleti hanedan ailesinin muallimi olan Danişmed Ali Taylu'nun 1055 yıllarına doğru vefatından sonra, babası gibi bilge bir kişiliğe sahip olan oğlu Danişmend Gazi Yabguların (Selçuklu hanedan üyeleri) isyanını destekleyince Anadolu'ya sürgüne gönderilmiştir.⁹² Bu hususta XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti müelliflerinden Müneccimbaşı, Danişmend Gazi ve Danişmendliler ile ilgili eserinde önemli bilgiler vermektedir. Bu eserde Danişmend Gazi ile ilgili diğer kaynaklarda rastlanmayan bilgi şudur; Danişmend Gazi'nin kabilesiyle beraber Azerbaycan'da Errân dolaylarında oturduğu, bir taraftan Türkmenlerin çocuklarına muallimlik yaparken diğer taraftan da o bölgedeki Hristiyan şehirlerine akınlar ve gazalar yaptığını belirtmektedir.⁹³ Bu ifadeden Danişmend Gazi'nin Azerbaycanlı olduğu gibi bir sonuca varılıyorsa da aslında bu bilgiden, onun Azerbaycan'da kaldığı sonucunun çıkarılması gerekmektedir.⁹⁴ Buradaki ifadelerden Danişmend Gazi'nin yanında kendine bağlı bir kuvvetin olduğu anlaşılmaktadır. Bu kuvvette mensubu olduğu boy

⁸⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, İstanbul Boğaziçi Yayınları, 1998, s. 121.

⁹⁰ Mehmet Fuat Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, C.7, S.27, Temmuz 1943, s.379.

⁹¹ Sefer Solmaz, "Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.14, Eylül 2002, s. 246.

⁹² Sefer Solmaz, a.g.m., s. 239.

⁹³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Sefer Solmaz, "Danişmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri", I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, Konya 11-13 Ekim 2000, Konya 2001, s. 271-282.

⁹⁴ Sefer Solmaz, "Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", a.g.m., s. 240.

olmalıdır. Sultan Alparslan'ın 1064 yılında Kafkas seferi sırasında diğer Türkmen beyleriyle Danişmend Gazi'nin de ordugâha giderek Selçuklu ordusuna yol göstermesinden dolayı Sultan Alparslan'ın hizmetine girdiği; bilgeliği, cesareti, yiğitliğiyle onun dikkatini çektiği ve en güvenilir emirleri arasında yer aldığıdır.⁹⁵

Destanın ana kahramanı olan Melik Danişmend Gazi'nin adı da dikkat çeken bir konudur. Farsça bir kelime olan “dâniş” sözcüğü “bilgi, bilgi, ilim” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁶ Bazı tarihçiler kumandan olamayacağını,⁹⁷ Danişmend Gazi'ye okuma yazma bildiği için Danişmend denildiğini söyleseler⁹⁸ de zaman zaman farklı örnekler şeklinde göreceğimiz Danişmend Gazi'nin hem âlim hem de mücahit vasfı taşıyan önemli bir şahsiyet olduğu kabul edilmektedir.⁹⁹ Osmanlı Devleti müelliflerinden Münecimbaşı değinmemişse de Danişmend Gazi'nin Alparslan'ın 1068 yılında İkinci Kafkasya Seferi'nde de bulunmuş olması gerekmektedir.¹⁰⁰ 1071 yılında Malazgirt Savaşı'na da katılan Danişmend Gazi Sultan Alparslan'ın savaşa katılan emirlerden Anadolu'da fetihler gerçekleştirmesini istemesi ve fethedilecek yerlerin ikta¹⁰¹ edileceğinin bilinmesi üzerine o da Anadolu'da fetihlere başlanmıştır. Sivas, Tokat, Amasya ve Kayseri de Danişmend Gazi'ye ikta edilmiştir. Sultan Alparslan'ın fethedilecek yerleri vergiden muaf tutacağını Danişmendoğullarını hiçbir şekilde huzursuz etmeyeceği ve herhangi bir mükellefiyet yüklemeyeceği Selçuklu hanedanına mensup şehzadelerin de onun ülkesine müdahale etmeyeceği taahhüdünde bulunduğu¹⁰² bu şekilde Anadolu'nun fethinin başladığı bilinmektedir.

⁹⁵ Abdulkerim Özaydın, ” Danişmend Gazi”, Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s. 468.

⁹⁶ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2007, s. 164.

⁹⁷ İkinci Göktürk Devleti'nde bilgeliğiyle bilinen Tonyukuk'un bir takım askeri seferlere katıldığını biliyoruz ayrıntılı bilgi için bakınız, İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, 2015.

⁹⁸ Abdulkerim Özaydın, ”Danişmend Gazi”, a.g.m., s. 468.

⁹⁹ Hüseyin Karakaya, a.g.e. , s. 33.

¹⁰⁰ Sefer Solmaz, ”Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi”, a.g.m., s. 242.

¹⁰¹ Daha detaylı bilgi için bakınız: Erkan Göksu ,”Türkiye Selçuklularında Ikta”, *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009, s. 137-154.

¹⁰² Abdulkerim Özaydın, ”Danişmend Gazi”, a.g.m., s. 469.

Anadolu'da kurulan bu beylik bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamıştır. Anadolu'da Türk-İslam kültürünün gelişmesine katkı yapmışlar ve Haçlılara karşı mücadele etmişlerdir.¹⁰³

Hayatı cihat ve savaşlarla geçen Danişmend Gazi'nin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber Danişmend Gazi'nin ölümü ile ilgili iki rivayet vardır. Bunlardan birincisi Danişmend Ahmet Gazi'nin 1086 tarihinde vefat ettiği ve kendisinden sonra yerine oğlu Gümüştengin Gazi'nin geçtiğidir. Türkiye Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'ın ölümünden (1086) sonra Anadolu'daki bazı yerleri ele geçirdiğine dair bilgiler ve ona ait sikkeler dikkate alınırsa Danişmend Gazi'nin 477'de (1085) vefat ettiği söylenebilir.¹⁰⁴ İkinci rivayet ise Gümüştengin Gazi'nin Danişmend Ahmet Gazi'ni kendisi olduğu ve 1105 tarihinde vefat ettiğine dairdir. Çünkü ana kaynağımız Danişmendnâme'ye baktığımızda bizi 1086 tarihine değil 1105 tarihine götürmektedir. Dolayısıyla bizde bu çalışmada 1105 tarihini baz alacağız.

1.4 DANIŞMENDNÂME'NİN MAHİYETİ

Anadolu'nun bir bölümünün Müslüman Türkler tarafından fethini konu alan Danişmendnâme kültür ve medeniyet tarihimizin incelenmesi açısından çok önemli bir eserdir. Türünün diğer örnekleri Battalnâme ve Saltuknâme'ye göre abartmalara fazla yer vermemesinden dolayı birçok tarihçi tarafından kaynak olarak kabul edilir durumdadır. Anadolu'nun coğrafik durumu ile Türklerin gelenek, görenek, hayat tarzının incelenmesi konusunda önemli bir kaynaktır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin geçtiği coğrafyaya yakın yerde ve Tokat'ta yazılmış olması ayrıca bazı konularda diğer eserlerle kıyaslama açısından da değerli bir mahiyeti vardır.

Danişmendnâme tüm bu konuların yanında Eski Türkiye Türkçesinin önemli bir hazinesidir. Geçen olayların halk ağzından derlenerek yazıya geçirilmesi yanında Tokat'ta yazılması da tez konumuz olması hakkında bizim seçimimizi olumlu yönde etkilemiştir. Danişmendnâme'nin aslı günümüze ulaşmamış veya bulunamamış olmasından dolayı sadece gerçeğinden kopya edilen nüshalar günümüzde mevcuttur.

¹⁰³ Seyfettin Erşahin, "Anadolu ve Balkanlarda Kurulan Türk-İslâm Devletleri", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Editörler: Nesimi Yazıcı, Nusret Çam, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2005, s. 111.

¹⁰⁴ Abdulkemir Özaydın, "Danişmend Gazi", a.g.m., s. 469.

Destanlar genel anlamıyla olağanüstü hadiselerin ifade şeklidir. Hareketsiz toplumların ve milletlerin destanlarının olması hayatın doğal akışına uymamaktadır. Bununla birlikte Türkler tarih boyunca farklı coğrafyalara göç ederek geniş bir yayılma politikası izlemiş bir millet olarak yaşam hayatında hareketliliğin sembolü olmuşlardır. Böylece gittikleri yerlerde ve kendi yurtlarında değişik unsurlar ve milletlerle karşılaşmak zorunda kalmışlardır. Bu mücadelelerin bir kısmı destanlaşarak toplumların hafızalarında ve dillerinden silinmeyen bir edebi metin halinde devam etmiştir. Daha sonra bu dilde gezen edebi tür yazıya geçirilmiştir. Tarihi hadiselerin edebiyatımıza aksedişini inceleyen Müjgan Cundur konuyu dört bölümde incelemektedir.¹⁰⁵ Bunlar:

1. İslam dinini yayma dönemi,
2. Yurt edinme, devlet kurma, geliştirme dönemi,
3. Durgunlaşma, bir bakıma idealde güçsüzleşme dönemi,
4. Kurtarma ve koruma dönemi

Çalışmamızda kullandığımız asıl konumuz ise birinci maddenin çerçevesinde araştırmalarımızı yapıp bu konuda edindiğimiz bilgileri aktarmaya çalıştık.

Özkul Çobanoğlu, “Türk Dünyası Epik Destan Geleneği” isimli kitabında Danişmend Gazi Destanı’nı “Yeni Destanlar” ana başlığı altında “Tarihi Destanlar” sınıflamasında ele almıştır.¹⁰⁶ O, bu destanları tarihi olaydan almalarından dolayı “Tarihi Destanlar” olarak değerlendirir.¹⁰⁷

Edebi açıdan destanlar gruplara ayrılmaktadır. Bunlar birinci dönemin destanları, Hz. Ali Cenklere, Hamza-name; İkinci dönemin destanları ise Danişmendnâme ve Saltuknâme’dir. Üçüncüsünde ise destan geleneği durmuş bu dönem padişahların savaşa gitmediği yerine birini tayin ettiği Osmanlıların duraklama, gerileme ve dağılma dönemleridir.¹⁰⁸ Son dönemde ise Milli Mücadele’yi anlatan

¹⁰⁵ Müjgan Cundur, “Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız”, *Erdem*, C.3,S.9,Eylül 1987, s.780.

¹⁰⁶ Hüseyin Karakaya, “Danişmend Gazi ve Müseyyeb Gazi Destanları’nda Mitoloji ve Gerçeklik” , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2014, s. 32.

¹⁰⁷ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yay., Ankara, 2011, s. 54.

¹⁰⁸ Necati Demir, “Danişmend-name’nin Dil Özellikleri”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, s. 19.

destanlar vardır. Ancak onların anonim olmaması ağızdan ağza gelenek halinde iletilmemesi durumunu farklılaştırmaktadır.

Anadolu'da mevcut olan destani hikâyeler İslami ve İslami Türk destanları olarak içeriklerinden dolayı ayrılmaktadır. İslami destanlar kahramanları Türk, konusu da Türklük olmayıp İslami değer taşımasından dolayı Türkler tarafından kabul görmüş hikâyeleri barındıran destanlar; Hz. Ali Cenkleri, Hamzanâme destanları Arap ve İranlı önemli şahsiyetlerin kendi coğrafyalarında geçen destanlardır. Bu hikâyelerin Türkler tarafından Arapça ve Farsçadan Türkçeye çeviri yapılırken Türk hayal gücünün de eklemesi ile Türkler arasında kabul görmüş destanlar olarak yerlerini almışlardır. Ayrıca bu şahıslar İslam'ın önde gelen şahsiyetleri olmaları hasebiyle de bunların eserlerine Türkler tarafından büyük saygı ve sevgi gösterilmiştir.

Battalnâme ise geçtiği coğrafyanın Anadolu olması ancak konunun İslami nitelikte olmasından dolayı ayrı bir önemi olan destandır. Nedeni ise İslami-Türk destanlarının kaynağı olarak görülmesidir.¹⁰⁹

Danışmendnâme ise Anadolu'da Malatya'dan başlayıp İstanbul'a kadar uzanan bir lider olarak Danışmend Gazi ve gaza arkadaşları tarafından fetihlerini anlatan destanımız İslami-Türk destanlarını ilk örneği konumundadır.¹¹⁰

Danışmendnâme içerik olarak hem tarihi olaylar hem de yazıya geçiriliş açısından Battalnâme ile Saltuknâme destanlarını birbirine bağlayan önemli bir eserdir. Bunu Danışmendnâme'nin en başında Battal Gazi destanının tamamlandığını, Battal Gazi'nin ve yol arkadaşlarının vefat ettiğini, lidersiz kalan Malatya'nın bir öndere ihtiyaç duymas ve bu önderin Battal Gazi soyundan gelmesi gerektiği gibi isteklerini belirtmektedir. Danışmend Gazi'nin sürekli Battal Gazi'ye soydan bağlılığının belirtilmesinin sebebi de bu nedene dayandırılmaktadır.¹¹¹

Danışmendnâme'de Battal Gazi'nin vefatından sonra Anadolu'nun tekrar Hristiyan âleminin eline geçmiş olması bunun sonucunda Danışmend Gazi'nin tekrar bu toprakları Müslümanlara açması konuları ve İslamiyet'i yayma konuları işlenmektedir.

¹⁰⁹ Necati Demir, a.g.e., s. 10.

¹¹⁰ Hakan Şahinli, a.g.e., s. 14.; Eserde Anadolu'nun bir bölümü Müslüman-Türk adına fetheden Danışmend Ahmed Gazi olarak ifade etmektedir.

¹¹¹ Danışmendnâme ,100 . Yıl Atatürk Kütüphanesi ,Muallim Cevdet Kitaplığı, K 441, bkz. Metin vr. 2a.

1.5.DANIŞMENDNÂME’NİN MÜELLİFİ VE YAZILIŞI

Danişmendnâme'nin ilk olarak yazılması Mevlana İbn-i Ala tarafından tarihi kesin olarak belli olmasa da Türkiye Selçuklu Sultanı II.İzzettin Keykavus zamanında hükümdarın emri ile 1245-1256 tarihinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Danişmendnâme'de yazılış tarihi ile ilgili hiçbir ipucu olmaması bu konudaki kesinliği zorlaştırmaktadır.¹¹² Bu bahsettiğimiz Danişmendnâme eseri günümüze ulaşmadığı için kesin bir tarih verilememektedir.

Günümüze ulaşan Danişmendnâme destanın ilk örneği Tokat Kalesi Dizdarı Arif Ali tarafından Mevlana İbn-i Ala'nın yazdığı eseri yeniden düzenlediği düşünülmektedir. İkinci kez yazıldığı tarihte kesin belirtilmemektedir. Bununla beraber 1360 yılında Osmanlı Devleti hükümdarı II. Murat'ın emri ile dili çok ağır olduğu için¹¹³ Tokat Dizdarı Arif Ali'ye yazdırıldığı araştırmacılar tarafından aktarılmaktadır. Danişmendnâme'de Ali ismi bir kez pek müphem şekilde geçmektedir¹¹⁴. Aynı zamanda bahsettiğimiz eserin şu anda elimizde bulunan en eski nüshası olduğu bilinmektedir.

Eserin üçüncü yazılışı ise XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Ali'nin adını Mirkatü'l-cihad (Cihad'ın Basamakları) olarak değiştirdiği eserdir. Eseri daha önce yazılmış Danişmendnâmelere esas alarak oluşturduğu nesir kısmında dili ağırlaştırmak ve bazı hadiseler konusunda tarihçi olmasından dolayı eklemeler yapmaktan başka ayrıntılara girmeyen müellif, nazım kısmını aynı zamanda şair olmanın avantajı ile tamamen değiştirmiştir.¹¹⁵

¹¹² Necati Demir, a.g.e., s. 22.

¹¹³ Hakan Şahinli, "Mustafa Ali'nin Mirkatü'l Cihad Adlı Eserinin Tenkidli Metni", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 5.

¹¹⁴ Necati Demir, a.g.e., s. 23.

¹¹⁵ Hakan Şahinli, a.g.e., s. 4.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DANIŞMENDNÂME DESTANI'NDA GEÇEN DİNİ MOTİFLER

2.1. DANIŞMENDNÂME VE DİNİ MOTİFLER

Her milletin tarihi milli destan ve efsanelerle başlar. Destanlar, eski gelenek ve göreneklerin o toplumun bireylerinin dünya görüşlerini bize aktarmaktadır. Destani karakter taşıyan eserlerin gayesi siyasi hadiseleri ve devletin başında bulunan şahsiyetlerin hayatını tasvir etmek değil, manevi gerçeklik ile birlikte zaman içinde geçirilen sosyal, psikolojik ve dini konuları tespit etmektedir.

İslamiyet'in kabulü ve Anadolu'nun fethiyle Türkler için yeni bir destan geleneğinin başlamasına sebep olmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması konusunda büyük fatihler içerisinde Sarı Saltuk, Seyyid Battal Gazi ve Emir Danişmend Gazi de bulunmaktadır.¹¹⁶ Bu büyük şahsiyetlerden biri olan Emir Danişmend'in etrafında oluşan menkıbeler çalışma konumuzu teşkil etmektedir. Danişmend Gazi'nin ölümünden (m.1105) yaklaşık 140 yıl sonra sözlü gelenekten toplanarak yazıya Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'un emriyle 1245 yılında Mevlana İbn Alâ tarafından geçirilmiştir. Fakat bu ilk destan elimizde bulunmamaktadır. Bir asır sonra Tokat Kalesi Dizdarı Arif Ali daha düzgün bir Türkçe ile eseri yeniden kaleme almıştır.¹¹⁷ Üçüncü olarak tanınmış Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali Sivas'taki görevinden azledildiği zaman (1588) Niksar'a uğramış, orada bir hafta kalmış ve bu sırada Arif Ali'nin yazdığı Danişmendnâme'ye sadık kalarak onu yeniden düzenlemiştir. Ayrıca yazar adını da Mirkatü'l-Cihad (Cihadın basamakları)¹¹⁸ olarak belirlemiştir.

Türkler İslamiyet'i resmi din olarak kabul etmekle birlikte, İslam öncesi inanç motiflerinden ve dünya görüşünden de tamamen uzak kalmamıştır. İslami esaslarla

¹¹⁶ Rabia Uçkan, "Melik Danişmend Gazi'nin Tarihi ve Efsanevi Şahsiyeti Üzerine", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C.1, S.2, 1997, s. 256.

¹¹⁷ Rabia Uçkan, a.g.m., s. 256.

¹¹⁸ Hakan Şahinli, a.g.e., s. 5-6.

Eski Türk kültürünü birleştirerek güzel bir sentez ortaya koymuştur. Bu sentezin en güzel örneklerini Danişmendnâme de karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁹

Danişmend Gazi'nin tarihi şahsiyeti etrafında oluşan ve Danişmednâme'nin esas yapısını meydana getiren efsanevi şahsiyetini Necati Demir'in basılmamış doktora tezi olan *Danişmend-name'nin Dil Özellikleri* adlı tezini temel kaynak olarak ve diğer tüm kaynaklardan yararlanarak, edindiğimiz bilgileri aktarmaya gayret edeceğiz.¹²⁰

2.1.1. Danişmend Gazi'nin Peygamber Soyuna Dayanmasına Dair Dini Motif

Danişmendname öncelikle Danişmend Gazi'nin menşeinin tanıtılmasıyla başlamıştır. Bu kısımda Danişmed Ahmed Gazi'nin soyu Hz. Peygamber'e dayandırılmıştır. Olay şu şekildedir: Destana göre Danişmend Gazi'nin adı Ahmed, babasının adı Ali, dedesinin adı Mızrap'tır. Annesi ise Emir Ömer'in kızıdır. Bu bilgi destanda şöyledir; "Battal Gazi'nin kızı oğlunu okunuz, gelsün" dediler. Ve dahı Emir Ömer'in bir oğlu var-ıdı. Adına Sultan Turasani dirler idi. Ve bir kızı dahı var-ıdı. Adına Nazirü'l-Cemal dirler idi. Anı (onu) Ali bin Mızrab'a virmişler idi. Anun bir oğlu dünyaya geldi. Adını Melik Ahmed kodılar." İslami destan geleneği Destan kahramanlarının soyunu Battal Gazi ve Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e çıkarmaktadır.¹²¹ İslamiyet'in kabulünden sonra Hz. Muhammed'in ve O'nun soyundan gelenlerin adları kutsal sayıldığı için Türkler, kendi asıl adları ile beraber bu kutsal adları da kullanmışlardır.¹²²

2.1.2. Rüya Motifi

Rüyalarda verilen mesajlar daha açık olmasından dolayı yorumcuya fazla ihtiyaç hissedilmez ve kahraman rüyadan ne anlam çıkaracağıının farkındadır. Rüyalarda verilen bu mesajları daha çok, "Hz. Muhammed ,Dört Halife, Kırklar,

¹¹⁹ Rabia Uçkan, a.g.m., s. 256.

¹²⁰ Necati Demir, *Danişmend Gazi Destanı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul , 2018.

¹²¹ Rabia Uçkan, a.g.m., s. 263.

¹²² Geniş bilgi için bakınız: Abdülkadir İnan,"İslamdan Sonra Türkçe Adlar", *Türk Dili Dergisi*, C.7,S.82,1 Temmuz 1958, s. 431.

Pirler, Gaziler” gibi din uluları iletir.¹²³ Rüyada verilen mesajlar destanın şekillenmesi üzerinde de doğrudan etkilidir.¹²⁴ Danişmend Gazi menkıbelerinde bir gün Hz Muhammed’i rüyasında görür ve Hz. Muhammed ona gaza yapması gerektiğini söyler. Aynı zamanda önemli bir kişi olan Turasan’ı da rüyasında atası Battal Gazi’yi görür ve ona önemli bir şahıs olan Süleyman bin Numan’ın geleceği haberini verir. Danişmend Gazi ve Turasan Malatya şehrine gelmiş, burada minbere çıkar hutbe okumuş ve namaz kılmışlardır. Görüldüğü üzere daha önceden belirttiğimiz gibi Danişmend Gazi’nin âlim bilgili tarafı ve hitap gücü yüksek herkesi birlik edebilecek bir karaktere sahip olması onun Danişmend Gazi olarak anılmasına sebep olacak önemli özelliklerindedir. Buradaki Müslüman cemaat topluluğu gayrimüslimlerin eziyetlerinden bahseder ve Danişmend Gazi’den bu kişilere bir şey yapması beklenir. O sözler de şu şekilde destanda geçmektedir; “Ey Sultan Turasan ve Ey Melik Ahmed! Bellü bilün (iyice anlamak) o kâfirler el götürüp Müslümanları helak kılurlar. Gerek siz dahi el bir edip kâfirleri Müslümanlar üzerinden ref (hükümsüz bırakmak) idesiz.” Görüldüğü üzere Müslüman toplumu kâfirlerden zorbalık görmekte ve bir yardım eli beklemekteydiler işte bu olayın sonun da yine siyaseti de çok iyi bilen Danişmend Gazi kâfirlere gaza yapabilmek için Halife’den izin alması gerektiğinin bilincindeydi. Böylece gaza arkadaşları olacak iki kişiyi onlarda Süleyman bin Numan ve Eyyub bin Yunus’u Malatya şehrinden Bağdat şehrine göndermiştir. Halifeye giden elçiler halife karşısına çıkınca Rumlara gaza yapma isteklerini dile getirirler. Bu konu şu şekilde destanda yerini almaktadır; ”Ey halife-i zaman! Malatya şehrinde iki yiğit peyda oldu. Gayet pehlivan ve dindar kişilerdür ve hem aslınuzdandır. Birinin adı Sultan Turasan ve birinin adı Melik Ahmed dirler. Birisi Battal Gazi’nin kızı oğlu ve birisi Emir Ömer’in kızı oğludur. Bu zamanda bunlara mukabil kimse yokdur. Malatiyye halkı dirler ki:’ O iki kişiye halife hazretleri destur vire ki ol iki yiğit ol illeri açalar, hem ellerinden dahı gelür.” didiler.¹²⁵ Bu şekilde soy belirtilmesi gaza için alınacak desturun kolaylaşmasını ve böyle yapılacak savaşların meşrulaştırılmış olması diğer devletlerle olan ilişkilerin bozulmamasına da olumlu etkiler sağlayacaktır.

¹²³ Hüseyin Karakaya, a.g.e, s. 103.

¹²⁴ Mehmet Surur Çelepi, Dânişmend-nâme’de Rüyaların İşlevleri”, *Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1 Winter, 2010, s. 268-269.

¹²⁵ Dânişmendnâme , a.g.e., vr. 4a.

2.1.3. Danişmend Gazi'nin Hatipliği Ve Cesaretine Dair Dinî Motifler

İslam fetihlerinde gaza unsuru cenk eden Müslümanların cesaretini ve şevkini artırmaktadır. Amaç sadece toprak elde etmek değildi. Asıl amaç, feth edilen bölgelerin İslam'la tanışması ve bu bölgedeki insanların Müslümanlığa alıştırılması ve daha sonra Müslümanlaştırılmasıydı. Ayrıca Danişmend Ahmed Gazi ilmi sınıftan olduğu için hatip olması muhtemeldir. Bu kısımda da Danişmend Ahmed Gazi'nin hatipliği ve cesareti üzerine efsanevi bilgiler vermektedir. Olay Danişmendnâme'de şu şekilde geçmektedir: Danişmend Gazi iyi bir silahşordur?, gece gündüz arkadaşı Turasan ile silahşorduk? talim etmektedir.¹²⁶

Türk töresinde alp tipinin özelliklerinden olan kahramanlık ve cesurluk Danişmend Gazi'de de kendisini göstermekteydi. İslamiyet'in kabul edilmesi Türklerde alp kavramının Gazi kelimesine dönüşmesi hiçbir değişikliğe sebebiyet vermeden önceden süre gelen gelenekler hala canlılığını korumaktadır. Türk destanlarındaki Alpler İslami Türk destanlarında Gazi şekline dönüşürken bu şahısların “hatip” unvanını aldıklarını da görmekteyiz.¹²⁷ Melik Danişmend Destanı'nda Melik Ahmed Gazi “Hatib”dir.¹²⁸ Melik Danişmend de kahramanlığın ve cesurluğun yanı sıra gür ve etkileyici bir sese de sahiptir. Hargümbed¹²⁹ kalesinde kâfirler ile mücadele ederken Melik Danişmend Gazi öyle bir nara atar ki narasından yüz kâfirin ödüsü dip verir. Kâfirlerin Danişmend Gazi'nin narasından etkilenmesi destanda başka bir yerde şöyle anlatılır:”... Melik Danişmend Gazi, ol din canbazı, meydana girdi, cevla gösterdi, bir gez şöyle na're urdu ki âlem yankulandi temamel Kâfirler işidüb üzerlerine heybet oturdu.”¹³⁰ Aynı zamanda destanda Danişmend Gazi'nin heybetini göstermek için kahramanlığın ve kuvvetin sembolü olan aslana benzetildiğini görüyoruz:” Melik Danişmend aslan gibi Kâfir çerisinin içine girdi”, ”Melik kâfirler içine düşdi kıra kıra

¹²⁶RabiaUçkan, a.g.m., s. 264.

¹²⁷Rabia Uçkan, a.g.m., s. 264.

¹²⁸Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Baskı 16, İstanbul: Ötüken Neşriyat Yay., 2018, s. 120-121.

¹²⁹Danişmendnâme'de Hargümbed olarak geçen yer adı şuan da Tokat'ın Niksar ilçesinin Kümbet köyüdür.

¹³⁰Rabia Uçkan, a.g.m., s. 265.

öte yana çıktı, sanasın kim bir aslan idi...”¹³¹ Ayrıca kendisinin cesaretinin yanında güzel ahlakından ve hoşgörüsünden de bahsedilmektedir. Örneğin; Sivas şehrinin fethinden sonra Emir Danişmend Ahmed Gazi Rumlardan bir enkazı devraldığını görmüştür. Daha sonra halkın yararı için Sivas şehrini imar ettirmiştir. Danişmendnâme’de olay şu şekilde geçmektedir; "Bu kala’ı gerü müminler için yapalum, mescidler ve medreseler bina idelüm” dedi.¹³² Böylece görüyoruz ki Danişmend Gazi’nin bilgeliği, komutanlığının dışında imaretlere önem vermesi halkının rahatı ve emniyeti için hiçbir sorumluluktan kaçmaması tipik Türk lider devlet adamı olduğunu göstermektedir.

2.1.4. Danişmendnâme’de Şarab İçmenin Haram Oluşuna Dair Motif

Danişmendnâme’de Emir Danişmend Ahmed Gazi’nin şahıslarla karşılaşması ve bu karşılaşma esnasında yaşananlar hususunda da İslamî motifler yer almaktadır. Bunlar genelde İslâm dinini yasaklamış olduğu haram yiyecek ve içecekler üzerindir. Bazen bunlar Danişmend Ahmed Gazi’nin en yakın arkadaşı ile yaşamış olduğu diyaloglarda ele alınmış ve gelecek nesillere bu şekilde nasihat verilmeye çalışılmıştır. Danişmendnâme’de bu hususta belki de en önemli ve tüm ömrü boyunca Danişmend Gazi’ye gaza arkadaşı olan Artuhi ile tanışması buna en güzel örneği oluşturmaktadır. Danişmendnâme’den öğrendiğimiz kadarıyla Artuhi tek başına yaşamını devam ettiren bir Rum gencidir. Danişmend Gazi Sivas’a geldiğinde gezintiye çıkmıştır ve bir su kenarına geldiğin de burada ağaç dibinde bir tulum şarap bulunmaktadır ve o suya yönelip abdest alıp namaz kılmıştır. Kendi döşeğine oturup biraz uykuya daldıktan bir süre sonra bir toz bulutuyla beraber heybetli bir er gelmiştir.”o erin boynunda bir haç asılmış idi. Melik onu bildi o kâfirdir.¹³³ Birbirleriyle savaşsalar da galip gelen olmamıştır. Artuhi yemek yemeğe durduğu zaman Danişmend Gazi’yi de çağırıştır. Ancak Danişmend Gazi bu teklifi reddetmiştir. Danişmend Ahmed Gazi; “Bu ta’ama (yemeğe) süci (şarap) degmiştir, ben yimezem” demiştir.¹³⁴ İslam dininde şarabın haram kılınması, Danişmend Gazi’nin yemeği geri çevirmesi dinine olan bağlılığının bir göstergesidir.

¹³¹Rabia Uçkan, a.g.m., s. 265.

¹³² Dânişmendnâme ,vr. 9a.

¹³³ Necati Demir, a.g.e., s. 208.

¹³⁴Dânişmendnâme, vr. 12b.

2.1.5. Danişmendnâme’de Cazu Tabiri Üzerine Dinî Motif

Türk-İslam dönemine ait destanlarda bazen İslam dünyasına ait olmayan kavramlara da rastlamak mümkündür. Cadılık genelde Orta Çağ Avrupası’nın en büyük sorunlarından biri iken Danişmendnâme’de de Hristiyan biri tarafından Müslümanların cadı olarak atfedilmeleri şaşılacak bir husus olarak görülmemelidir. Çünkü kendi inançları dışında olanlar genelde bu şekilde görülmüşlerdir. Yalnız Avrupa’da cadı kavramı sadece kadınları işaret ederken bu destanda Müslüman erkek ve kadınlar da cadı olarak Hristiyan genç tarafından görülmüştür. Danişmendnâme’de Danişmend Gazi ile Artuhi arasında geçen bir konuşmada Danişmend Gazi bu illere gelişinin sebebi olarak bu toprakları Müslümanlara yurt olarak açmak istediğini belirtmesi üzerine Artuhi’nin cazu¹³⁵ kelimesini kullanmıştır. Artuhi, Melik Danişmend Gazi’yi hiddetlendirmiş ki şu ifade ile Danişmend Ahmed Gazi ona cevap vermiştir; “Haşa ki cazu olam müslimanam” dedi ol yiğit bu sözleri işitip Melik’ün dinine aşık oldu.”¹³⁶

Görüldüğü gibi sözler insanları etkileyen bir araç olarak İslam dininde kullanılmış ve bu şekilde gönül rızası ile İslamiyet gayri Müslim tebaalar tarafından kabul edilmiştir. Danişmendnâme ve diğer İslami destanlarda gayrimüslim olanların Müslümanlığa geçmesi daha fazla işlenmiştir. Bu konuların dillendirilmesi her zaman daha fazla kabul görmüştür. Çünkü bir Müslüman’ın diğer semavi dinlerden birini tercih etmesi söz konusu dahi olamaz şeklinde düşünülmüştür.

2.1.6. Danişmendnâme’de Gaza Motifi

İslamiyet’ten sonra görülen Türk destanlarında temel olgu “din”dir. Destanlarda rüyaların görülme sebebi, “cihat ve fetih” düşüncelerinin ortaya çıkmasını sağlamaktır.¹³⁷ Türk-İslam dönemine ait destanlarda gaza ve cihat motifleri de bolca işlenmiştir. Danişmendnâme’de de Danişmend Ahmed Gazi’nin gazaları işlenmiş ve burada onun cesaret ve zekâsından da bahsedilmiştir. Danişmendnâme’ye göre, Danişmend Gazi aynı zamanda zekâsıyla kurnazlığını da kullanabilen akıllı bir

¹³⁵ Sihirbaz anlamına gelmekle birlikte Hristiyanlar tarafından Müslümanlar için kullanılarak onları büyücülükle sihirbazlık ederek Hristiyan âleminden olanları yanlarına alıp Müslüman etmeleri gibi suçlayıcı bir anlamı da ifade etmektedir.

¹³⁶ Necati Demir, a.g.e., s. 209.

¹³⁷ Hüseyin Karakaya, a.g.e., s. 103.

liderdir. Örnek vermek gerekirse Derbendpes adlı kalenin alınması için Müslümanların kılık değiştirmesi idi;” Müslümanlar kâfirlere karışıp girdiler.”¹³⁸ Sadece emrindeki Müslümanlar da değil kendisi de alınması güç sarp bir kale olan Tokat kalesinin fethi için kendisine söylenen bir düşünce üzerine Ruhban kıyafetleri giyip bu şekilde Tokat kalesine sızdığı anlatılmaktadır. Destan da olay şu şekilde geçmektedir; "Ben bu giçe ruhban tonına girip kalaya varayım. İlla nice ol kim siz dahi ardımca bile gelesiz.”¹³⁹ Destanda anlatılan olaydan edindiğimiz kadarıyla Danişmend Gazi'nin kurnazlığı sadece kılık değiştirmeye de kalmıyor destan da atası olarak zikredilen Battal Gazi gibi tamamen dini bir ideal yani gaza ve cihat ideali taşıyan Danişmend Gazi Tokat kalesine vardığında kim olduğu sorulduğunda verecek cevabı da hazırdır. Yolda haramilere uğradığını her şeyini aldıklarını dile getirerek istediğini elde etmek için her konu üzerinde uzun uzun düşündüğünü göstermektedir. Bu özelliği de Danişmend Gazi'nin ilmi, siyaset ve askeri açıdan komutanlık görevini hakkı ile yaptığının bir göstergesidir.

Komutanlığından bahsetmişken aynı zamanda Tokat kalesinin alınması meselesinde aklını kullanan Danişmend Gazi Türk ordu sistemi içerisinde yetişmesinin ve geleneksel Türk savaş taktiği olan Turan taktiğini kullanması geçmişten gelen savaş geleneklerini hala devam ettirdiğinin bir kanıtıdır. Destanda olay şu şekilde ifade edilmektedir; "...Serverler kâfirlere hamle kılurlardı. Artuhı eytdi: Girü dönelim, kaçır gibi olalım. Kâfirler bir mikdar kapudan ıraklaşalar.”¹⁴⁰ Görüldüğü üzere hem kendisi bir takım taktikler kullanıyor hem de çevresinde sonradan Müslüman olan gaza arkadaşlarına geleneksel Türk savaş taktiklerini öğretiyordu. Böylece bir bütünlük sağlanarak hedeflerini başarıyorlardı.

Mert ve dürüst bir kişiliğe sahip olan Danişmend Gazi, dünya malına da önem vermemiştir. Savaşta elde edilen Ganimetlerden hiçbir şekilde pay almamıştır. Ganimet meselesi Enfal Sure'nin 41. Ayeti gereğince İslamiyet'ten ilk dönemlerinden itibaren uygulanmış ve bu şekilde de Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte Türk töresine girmiştir.¹⁴¹ Danişmed Gazi de atası olarak bildirilen Seyyid Battal Gazi

¹³⁸ Dânişmendnâme, vr. 51a.

¹³⁹ Necati Demir, a.g.e., s. 250.

¹⁴⁰ Dânişmendnâme, vr. 54a.

¹⁴¹ Daha fazla bilgi için; Mehmet Erkal, "Ganimet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1996, s. 351-354

gibi savaşta elde edilen ganimetlerden hiçbir şekilde pay almaz, beşte birini Halife'ye gönderir, geri kalanını da gazilere dağıtırmış.¹⁴²

Bu davranış, o dönemde Halife'ye bağlılığın gösterilmesi ve o dönemin adalet ve hukuk anlayışını yansıtmaları bakımından önemlidir.¹⁴³ Destan'da bu vaziyet şu şekilde geçmektedir; "...Melik Danişmed kapuyu açtı, gaziler içeri girüp ol kadar mal ve esir çıkardılar kim haddin Allah bilürdi. Cümlesin Melik Danişmend din yolında can u baş fida iden gazilere bahş iyledi. Yüz yük mal, yüz kul, yüz karavaş¹⁴⁴ dahi halife için viribidi."¹⁴⁵ Burada esir kavramı dikkat çekmektedir. Malum ki bahsi geçen dönemde esir olarak görülen insanlar bulunmaktaydı ve bu insanlar iş gücü olarak kullanılmaktaydılar.¹⁴⁶

Danişmendnâme'de kâfirler Melik Danişmend'in gösterdiği kahramanlığın ve kerametlerin normal bir insan tarafından yapılamayacağını düşünerek onu büyücü, sihirbaz, cazu dinini de cazu dini olarak nitelendirmektedirler.¹⁴⁷ Bu husus geniş bir çerçevede ele alınacak olursa Melik Danişmend'in menkâbevî şahsiyetinin meydana gelmesinden ona atfedilen kerametlerin büyük bir rolü vardır. Danişmend Gazi'nin keramet göstergesi, Hz. Muhammed'i rüyasında görmesi O'ndan öğrendiği bilgiler ve dualar sayesinde veya diğer ölmüş gazilerin yardımıyla gerçekleşmektedir. Örnek vermek gerekirse; Melik Danişmend Gazi Turas Kasrında¹⁴⁸ uykuya dalar ve uykusunda birden uyanıp hazırlanır Efrumiyye sorar "Ya Melik! Size n'oldu kim bu vakt taşra gidersiz?" dedi. Melik eyitdi: "Yarenlerden kimesne (kim ise) gelür, ana karşı varuram" dedi. Daha sonra Süleyman ile karşılaşır ve Süleyman sorar "Ya bizüm serverimüz, bizüm geldüğümüzi neden bildiniz?" Melik: "Dedem Battal Gazi gelüp senün geldüğünü ol haber virdi".¹⁴⁹

¹⁴² Danişmendnâme, vr., 55a.

¹⁴³ RabiaUçkan, a.g.e., s. 265.

¹⁴⁴ Danişmendnâme de geçen bu kelime cariye, hizmetçi anlamına gelmektedir.

¹⁴⁵ Necati Demir, a.g.e., s. 251.

¹⁴⁶ Daha fazla bilgi için bakınız; Ahmet Özel, "İslam'da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S 1, 2003, s. 105-122.

¹⁴⁷ RabiaUçkan, a.g.e., s. 265.

¹⁴⁸ Danişmendnâme'ye göre Turhal yakınlarında Danişmend Gazi döneminde sonradan Müslüman olan başrahip Zahid Harkil'in dini mekânıdır.

¹⁴⁹ Danişmendnâme, vr. 43b.

2.1.7. Hızır Peygamber'in Dua Motifi

Bir diğer mucizevi durum ise sadece kendisine değil gaza arkadaşı olan Artuhi'ye Hz. Hızır'ın görünmesi olayıdır. Danişmendnâme'de olay şu şekilde geçmektedir. Artuhi Ermeni Sultanı olan Mihran ile savaşırken ağır darbeler almış ve bunun sonucunda da iki kolu işlevsiz kalmıştır. Savaş bittikten sonra ise onu ribata kaçırmışlardır. Harkil Zahid'in ribatını saran kâfirler ip atıp dama çıkar ve Artuhi'yi miskin bir şekilde yalnız inerken “Razı kılıp Tanrı'ya münacat (Tanrı'ya yalvarmak) iderdi.”¹⁵⁰ ”İ âlemleri yaradan Kadir Allah! Cem-i müşkil işler sana asandur (kolaydır). Bu bi-çarenin dahi hali bi-murad itme. İlahi! İna yet senden gerek.” Derken birden duvar yarılr ve bir aksakallı pir çıka gelir. Savaşta düşürdüğü kolunu Hz. Hızır düzeltir. Artuhi sorar “Sultanım siz kimsiz?” O pir cevap verir “İ Artuhi! Ben Hızır nebiyim. Hakk taala emri'le geldüm sana derman kıldum.”” Hakk taala şifa virdi. İmdi gerekdür ki benüm silahımı Melik Danişmed'e degüresin ve işbu dua'ı ana viresin bizden yadigâr olsun” dedi.¹⁵¹ Bunun gibi menkıbelerde bize doğaüstü olayların sadece destanın ana kahramanı olan Danişmend Gazi'yi değil onun yanında savaşan yarenlerine de zor zamanlarda görünmektedir.

Hızır Peygamberin etkisi sadece Artuhi iyileştirmekle bitmiyor. Artuhi'nin yanında en büyük tesiri Danişmend Ahmed Gazi'ye ve etrafındakilerine yapıyor. Hz. Hızır peygamberin duası ise Melik Danişmend Gazi tarafından savaş esnasında okunuyor ve uzun süre yenemediği Ermeni hükümdarı Mihran'ı “...irip bir darb-ı tig(kılıç) kafire şöyle vurdu kim lain eyer başına değin iki pare kıldı. Lain canı cehenneme ısmarladı.”¹⁵²

Gaza ve cihad anlayışında dini unsurların yeri çok büyüktür. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi mücahitler en büyük gücü inanç ve dualardan almaktadırlar. Behise düşüklerinde ya da en küçük bir kırılmada en büyük silahları dua olmuştur. Bu yüzden Danişmend Ahmed Gazi'de bu gibi olaylarda duaya başvurmuş ve Allah'ın inayetini istemiştir. Dolayısıyla Danişmendnâme'de Hz. Hızır'ın duasına dair birden fazla rivayet yer almaktadır. Bu rivayetlerden bir başkası da Tokat ilinde bulunan Deryanos Manastırı'ndaki ejderha ile olan mücadelesidir. Ejderi fiziki güçle değil de

¹⁵⁰Necati Demir, a.g.e., s. 236.

¹⁵¹Danişmendnâme, vr., 41a.

¹⁵²Necati Demir, a.g.e., s. 238.

Hızır'ın verdiği dua sayesinde yenmesi destana İslami bir hüviyet kazandırır ve bu olayın keramet olarak kabul edilmesini sağlar. Bu ejderha motifinin dua ile çözülmesi olayı Danişmendnâme de şu şekilde geçmektedir;” O gece¹⁵³ Melik teşvişle (tasa ile) uykuya varmışdı. Düşinde Abdulvehhab Gazi¹⁵⁴,yi gördi. Geldi eytdi kim: ‘O ejderhadan korkma kamusı sihirur, ol ruhbanlar iderler. Gerekdür ki yarın turasın, ol diyre (manastır) varasın, Hızır peygamber duasın diyre karşı okıyup üfüresin, ta kimol sihir batıl ola ve duayı üstünüze bile götürün, ta kim cazuluk size kar itmeye’ didi.”¹⁵⁵ Görüldüğü üzere bu kıssa da hem rüya hem de dua motiflerinin vurgulanması bu kerametlerin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Destanda bundan başka birçok keramet Melik Danişmed Gazi’ye atfedilmektedir.

2.1.8.Hıristiyanların Müslüman Olmasına Dair Paniç Motifi

Danişmendnâme’de gayrimüslimlerin Müslüman oluşuna dair birçok menkıbe yer almaktadır. Fakat bunların hepsini burada işlemek çalışmanın muhtevasını bozacağından dolayı içlerinden en fazla dikkati çekenini burada vermekle yetineceğiz. Danişmendnâme de olay şu şekilde geçmektedir; Artuhı bir savaş sonrası derbend adı verilen bir karakol bölgesinin gece nöbetini üstlenmiştir o gece kâfirlerden bir baskın yiyip esir düşmüştür. Melik Danişmend gaza arkadaşı olan Artuhı’yi kurtarmak için Geryas deresinin¹⁵⁶ yanına gelmiş ve orada yüz silahlı kâfir görmüştür. Otuzunu kuvveti ile darp etmiş, iki kişi esir edilmiş ve diğerleri Tokat’a kaçmıştır. Esir edilen bu iki kişiye Artuhı sorulmuş, esir edildiği yer öğrenilmiş ve bu iki kişiyi “Melik anları dine davet eylemiştir”¹⁵⁷ İman getirdiler ve Melik Danişmend birinin adını Abdullah diğerinin adını Abdurrahman olarak değiştirmiştir. Bu iki yiğit daha sonra Artuhı’nin esir olduğu yerden kurtarılması için yardımcı olmuşlardır. Danişmendnâme’ye göre yeni Müslüman olmuş bir kişi kendini ayrı görmeden uzun zamandır Müslümanlarla birlikteymiş gibi zorluk yaşamadan kabul görmüşlerdir. Onlar hemen bir Müslümanın

¹⁵³ O gece; olarak tanımlanan vakit Deryanos Manastırı’nın alınamayıp ejderha olarak tanımlanan tüm gaziyenlerini helak eden ateş topalarının Danişmend Gazi tarafından görülmesinden sonra gelen gecedir.

¹⁵⁴ Abdulvehhab Gazi; Hz. Peygamberin bayraktarı, Battal Gazi’nin gaza arkadaşlarından. Türbesi, Sivas’ta Yukarı Tekke’dedir.

¹⁵⁵ Necati Demir, a.g.e., s. 253.

¹⁵⁶ Geryas/Giryas deresi Tokat-Sivas karayolu kenarından doğup şehrin içinde akan bir deredir. Aynı zamanda Danişmendnâme’de Tokat kalesi komutanı Serhayıl’in kardeşi Kebra-i Dükiyye’nin düzenlediği rivayet edilen bir bağ da bulunmaktaymış. Günümüzde Tokat’ın Geyraz isimli bir mahallesi olup meyve bahçeleri ile meşhurdur.

¹⁵⁷ Necati Demir, a.g.e., s. 259.

canı için çaba sarf edip gazalara katılma cesaretini ve kahramanlığını göstermişlerdir. Bu duruma kendilerini kabullendirmek mi denilebilir yoksa gerçek hisler ile mi bu durumu gerçekleştirdiler orasını destanda da sürekli ifade edildiği gibi sadece Allah bilir.

Danişmendnâme’de geçen bir diğer örnek ise; Tokat’ta bulunan Migirdic kalesinin fethi sırasında Artuhı’nın esir edildiği yerde Danişmend Gazi sonradan Müslüman olan Abdullah ve Abdurrahman’ın yardımı ile kaleye giden gizli bir yoldan oraya sızmaya çalışırken Artuhı “Meger zindanda Kur’an okurdu. Kur’an avazına Paniç’ün¹⁵⁸ gönli yumışadı,...”¹⁵⁹ Artuhı başından geçenleri Melik Danişmend ile tanışmasını Efrumiyye ile olan evliliklerinin İslam dinine geçme serüvenini ve Hz. Muhammed’in dininin güzelliklerini anlatmıştır. Paniç çok içli bir şekilde ah eder ve kendi sevdiği kızın dayısının kızı olmasını önceden verilmiş bir sözün olmasına rağmen babasının ölümü üzerine kızı tekrar isteyemediğini bu sebeple çok muzdarip olduğu Artuhı’ya anlatır ve Artuhı “Gel sana bi söz söyleyeyim. Eger anı idersen inşallahu taala muradına irersin.” “Evela gel Müslüman ol, beni ve kala da olan esirleri bendden (zincir) kurtar. Melik bu ahvali bile, o bunun gibi kala’ı ve kızı sana virtür.” dedi.¹⁶⁰ Bu şekilde Paniç Müslüman olur ve esirleri kurtarır, o an dayısına savaş açar. Müslümanlara yardım etmiştir. Aynı zaman esnasında da Mihail’in kızı konuşmaya dâhil olur “Bu gice düşimde Hazret-i Muhammed’i gördüm, Sizün ahvalinüzi bana lutfından ol haber virdi, dahi beni dine davet etti. Ben onun önünde Müslüman oldum”¹⁶¹ dedi.

Danişmendnâme gibi İslamî destanlarda daha çok Hristiyan topluluklarla savaşıldığından dolayı din değiştirme motifi genellikle Hristiyanlık’tan Müslümanlığa doğru olur.¹⁶² Görüldüğü üzere rüya motifleri, rüyada Hz. Muhammed’in âdemoğullarına görünmesi, Hz. Hızır peygamberin kesik kolu düzeltme kerameti, dinin savunucularından Seyyid Battal Gazi’nin ve diğer önemli kişilerin bu şekilde insanlarla iletişim kurması mucizelerin, kerametlerin dile getirilmesine vesile olmuştur. Bir de bu rüya motiflerinin o dönem için tartışılacak hiçbir yönü olamazdı.

¹⁵⁸ Paniç Migirdic kalesi beyi Mihail’in yeğeni, Müslüman olduktan sonra Muhammed adını almıştır.

¹⁵⁹ Danişmendnâme, vr. 66a.

¹⁶⁰ Necati Demir, a.g.e.,s. 262.

¹⁶¹ Danişmendnâme, vr. 67a-67b.

¹⁶² Mehmet Surur Çelepi, a.g.e., s. 272.

Çünkü bu bir sözlü gelenek ürünü olan destanın seneler sonra yazıya geçirilmiş halidir. O dönem Anadolu hatta Avrupa'ya dahi ün salmış bir komutandan, siyasetçiden aynı zamanda bir âlimden bahsetmekteyiz. Bu derece yüceltilmesinin, efsaneleştirilmesinin, kahramanlıklarının kerametlerle birleştirilmesi çok olağan bir durumdur.

2.1.9. İbadethane Motifi

Türk-İslam dünyasına ait destanlarda İslamî unsurların birçoğuna yer verilmiştir. Belki de bunların en başında ibadethaneler gelmektedir. Danişmendnâme'de de ibadethaneler hususunda menkıbeler yer almaktadır. İbadethanelerden bazen bahsedilirken biraz abartıya kaçılrsa da yapılan hizmetin ne derece büyük olduğu gösterilmek istenmiştir. Bu hususta Bu menkıbe Danişmend Ahmed Gazi'nin Sisiyye yani Gümenek'in¹⁶³fethine dairdir. Buraya açılan savaş çok uzun sürmüş ve Gümenek beyi Natron'un ölümü üzerine Gümenek'in kapıları açılmıştır. Danişmendnâme de olay şu şekilde geçmektedir: “Ahir kâfirler aciz olup aman dilediler. Melik Danişmend aman vermeyüp kâfirleri imana davet itdi. Gerek gerekmez kılıç korkusundan imana gelüp Müslüman oldılar. Andan Melik Danişmend buyurdi. Şehri garet (yağmalama) itdiler ve üç yüz altmış diyir (kilise) var ıdı, yıktılar. Yirlerine mescidler bina itdiler. Şehre kadı ve imam ve hatib nasb itdiler. Ta kim bunlara din erkânın öğredeler. Hasan ibn-i Eyyub'ı onlara hâkim kodılar, kim becid (çabuk acele) bunlara din öğrede.”¹⁶⁴ Bu hikâyede çok daha farklı bir konu ele alınmaktadır. Bahsettiğimiz gibi din değiştirmelerin bireysel olması o kişilerin hep Müslümanların içinde olması dini öğrenmelerini daha kolay hale getirmesi ve yine sonradan İslamiyet'i seçen kişilerin kontrolü daha kolaydı. Ancak bu örnekte anlaşıldığı üzere bireyselliğin dışına çıkmış ve toplu bir din değişikliği söz konusu olmuştur. Bu bölgenin kontrolünü elinde tutmak isteyen Melik Danişmend Gazi ise bahsedildiği üzere bir din adamı atamış, dinin vecibelerinden biri olan namazı yerine getirmeleri için mescitler inşa ettirmiştir. Aynı zamanda ahalinin sonradan tekrar din değişikliğine meyletmemesi için bir kontrol mekanizması oluşturmuştur. Bu durum sadece dini konunun dışında bir de o bölgenin güvenliğini, huzurunu korumak, aksaklıkların veya eksikliklerin giderilmesi için güvendiği gaza arkadaşlarından biri olan Hasan ibn-i Eyyub'u bey tayin etmesi Melik Danişmend Gazi'nin sadece gaza

¹⁶³ Günümüzde Tokat-Niksar karayolunun 10 kilometresinde bulunan şehir harabeleridir.

¹⁶⁴Necati Demir, a.g.e., s. 271.

edip gayri Müslimleri dine davet etmek ya da gittiği bölgeleri yağma edip geri dönme gayesi gütmemesinin bir göstergesidir. Artık cihat ve gaza düsturuyla ele geçirdiği kaleleri, ribatları, şehirleri imar edip insanların hayatlarını idame ettirebilecekleri muhkem şehirler oluşturmaktadır. Bu durum bize Danişmend Gazi'nin bir devlet yapılanması inşa etmeye çalıştığının çok açık örneğidir.

Sonuç olarak Melik Danişmend'in şahsında Anadolu'ya gelmiş Türk topluluğunun kültürel hayatını buluyoruz. Onun şahsiyetine ve hayatına bakarak bu topluluğun ideallerini, acı ve sevinçlerini, edebi zevkini, dini inanışlarını görebiliyoruz. Türkler Anadolu'yu fethederken, kendi kültürlerinden çok farklı olan batı kültürü ile karşılaşım mücadelesinde, kendi kültürlerini ve dinlerini kabul ettirmek istemişlerdir. Bu sebeple destandaki şahsiyetlerin bir savaş kahramanı olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Destana göre Melik Danişmend cesur, zeki bilgili bir kahraman olduğu kadar, bir gazi ve bir velidir. Hz. Peygamber'in işaretleriyle Anadolu gazasına memur edilmesi aynı sebeptendir.¹⁶⁵

Eski Türk düşünce ve gelenekleri ile İslami zihniyet ve hayat tarzını yeni coğrafi ve sosyal şartlara adapte eden Melik Danişmend, gaza, cihad ideali taşıyan "Alperen", bir "Derviş-gazi"dir.

2.2. DANİŞMENDNÂME'DE HRİSTİYANLARA DAİR DİNİ MOTİFLERİ

2.2.1. Hristiyanlığın Genel Özellikleri Ve Hz. İsa

Danimendnâme'de İslamiyet ile ilgili bilgiler olduğu gibi Hristiyanlık ve öğretisi hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Bu öğretilere geçmeden önce Hristiyanlığın ortaya çıkışı ve genel özelliklerine değinmek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Hristiyanlık, 2 milyara yakın inananın olması dünyada diğer insanlar tarafından kabul görmüş bir din olup Katolik, Ortadoks ve Protestan kiliselerinden teşekkül eden üç büyük mezheple ve daha küçük çaptaki mezhep ve tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlere ayrılmış bir dini topluluktur. Doktrinel kaynakları göz önüne alınırsa Hristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir.

¹⁶⁵ Rabia Uçkan, a.g.e., s. 266.

Ana fikri Yeni Ahid’de (Ahd-i Cedid) bulunan bu inanca göre İsa Mesih hem Tanrı’nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır. Tanrı insanlığı korumak üzere oğlunu yeryüzüne göndermiştir. İsa Mesih “ilahi planı” yürürlüğe koyacak şekilde insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarpmıha gerilmiş, sonra da “ölülerden kıyam ederek“ Baba’nın (Tanrı’nın) yanında yerini almıştır.¹⁶⁶ Challey’e göre ise; “*Doğu Gizemciliğinin, Yahudi Mesihçiliği’nin, Yunan Düşüncesi’nin ve Roma Evrenselciliği’nin kavşak yerinde, ortaya Hristiyanlık çıkmaktadır*”.¹⁶⁷Hristiyan inancındaki bu doktrin daha sonra değişik görüşlerin çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Hz. İsa ve onun getirdiğine inanılan mesaj, bütün Hristiyanları birbirine bağlayan ortak bir bağ olarak varlığını sürdürmektedir.¹⁶⁸

Hz. İsa’nın doğum tarihi ve doğum yeri kaynaklarda kesin olarak belirtilmemiş olup Beytullahim, Nasıra, Celile olarak farklı yerler zikredilmektedir. Fakat genel geçer kanı, literatürde çoğunlukla Nasıra’lı İsa olarak adlandırıldığı için Nasıra’lı olduğudur.

Suat Yıldırım’a göre Nasıra’lı İsa ifadesi onun doğum yerini belirtmemektedir. “Nâsır ifadesi ‘Allah Teâlâ’nın mukaddes kıldığı’ manasına gelir. Kur’an-ı Kerim, Hristiyanların kendilerine “Nasara” adını verdiklerini bildirir. Allah’ın dinine yardım edenler (ensar) manasına gelir.”¹⁶⁹ Ancak Yeni Ahid’de Hz. İsa’nın doğum yerini Kral Hirodes zamanında Yahudiye’nin Beytlehem Kenti olarak göstermiştir.¹⁷⁰

Doğum tarihi hususu ise yine çeşitli kaynaklarda farklılık arz etmektedir. Kimi kaynaklara göre doğum tarihi M.Ö. 4 iken; kimi kaynaklara göre M.Ö. 6’dır. Yeni Ahid’de Hz. İsa’nın doğumu şu şekilde açıklanmaktadır: “İsa Mesih’in doğumu şöyle oldu: Annesi Meryem, Yusuf’la nişanlıydı. Ama birlikte olmalarından önce Meryem’in Kutsal Ruh’tan gebe olduğu anlaşıldı. Nişanlısı Yusuf doğru bir adam olduğu için ondan sessizce ayrılmak niyetindeydi. Ama böyle düşünmesi üzerine Rabbin bir meleği ona rüyada görünerek şöyle dedi: ‘Davut oğlu Yusuf, Meryem’i kendine eş olarak

¹⁶⁶ Kürşat Demirci, ”Hristiyanlık”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,C.17,Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s. 368.

¹⁶⁷ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yay. , s. 4.

¹⁶⁸ Kürşat Demirci, a.g.e., s. 368.

¹⁶⁹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Diyanet Yay., Ankara, 1988, s. 33.

¹⁷⁰ Matta: 2:1-2.

almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan kutsal ruhtandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa koyacaksın. Çünkü halkımı günahlarından o kurtaracak.”¹⁷¹

Geçen sayfalarda belirtildiği gibi İslamî literatürde Hristiyanlar için Nasrânî (çoğulu Nasârâ) Mesîhî (çoğulu Mesîhiyyûn) ve İsevî, Hristiyanlık için de Nasrâniyye ve Mesîhiyye adları kullanılmaktadır. Hz. İsa'nın Mesih oluşu sebebiyle Hristiyanlara “ona tabi olan” anlamında Mesîhî, bizzat Hz. İsa'ya nispetle İsevî de denilmektedir.¹⁷²

Hz. İsa'nın öğretilerine inanan toplumlar başlangıçta yazılı kaynaklardan yoksunlardı.¹⁷³ Yahudilerin kutsal kitapları bulunmaktaydı ancak bunlarda fazlasıyla tahrif edilmiştir.

Hristiyanlık bilindiği gibi Doğu'da doğmuş ve ilk inanlarını doğu topraklarında kazanmış Şark kökenli bir dindir. Ancak siyasi, dini, askeri faktörler nedeniyle doğduğu toprakların dışına taşmış ve dördüncü yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmiştir. Böylece Hristiyanlık, Doğu'da Roma hâkimiyeti altındaki bölgelerde yayılma imkânı bulmuştur. M.S. 313 Milano Fermanı'na kadar kendi çabasıyla kendine yer edinmeye çalışan Hristiyanlık sonunda bu fermanla birlikte rahat bir nefes alacağı resmi bir kimliğe bürünmüştür.¹⁷⁴ Roma devlet yapısı içinde resmen din olarak kabul edildiği tarih M.S. 313 yılına gelinceye dek Hristiyanlar yaklaşık üç asırlık bir mücadele ve propaganda devri yaşamışlardır.

Hz. İsa'dan sonra Havarilerinin misyon görevi, daha başlangıçta iki önemli engelle karşılaşmak durumunda kalmıştır. Birincisi, Doğunun en eski ve en tarihi dini olan Yahudiliğe bağlı olan İsrailoğullarının tepkisidir. Yahudiler daha çok siyasi ve eli silahlı bir Mesih beklerlerken Yahudi Hristiyanlar ise; insanlık adına tüm Hristiyanların kefaretlerini ödeyen kurtarıcılarıyla tanışmışlardı.¹⁷⁵

¹⁷¹ Matta: 1:18/21.

¹⁷² Kürşat Demirci, a.g.m., s. 368.

¹⁷³ Giacomo Di Fiore, “Hristiyan Doktrininin Tanımı ve Sapkınlıklar”, *Ortaçağ Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar*, Ed: Alberto Eco, Alfa Yay., İstanbul, 2015, s. 137.

¹⁷⁴ Besnard Albert; Olliver Clement; Roger Mehl; *Hristiyan İlahiyatı*, Çev. Mehmet Aydın, Arı Basımevi, Konya, 1983, s. 62.

¹⁷⁵ Fuat Aydın, A.g.e., s. 2.

Diğeri ise Filistin bölgesinde işgal kuvvetleri bulunduran Roma İmparatorluğu baskısıdır.¹⁷⁶ Hristiyanlığın beşiği sayılan Filistin (Hz. İsa'nın burada doğduğu ileri sürülmektedir.) Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında idi. Romalılarda ise putperestlik hâkimdi.¹⁷⁷ Bu iki durum daha Hz. İsa zamanında kendini göstermiştir. Bu baskı üç asır Hristiyanları zor durumlara düşürmüştür. Bu zor durumların yanında bir de kendi içlerin de özel problemler de ortaya çıkmıştır. Hz. İsa'nın arkasında kalan bir avuç Hristiyan cemaat, Hristiyan misyonunu yürütürken, Kudüs'teki belli başlı cemaatin liderliğini Hz. İsa'nın kardeşi olarak vasıflandıran (Bu kardeşlik kan kardeşliği değildi. Hz. Yakub'un İsa'nın teyzesinin oğlu olduğu söylenir.) Hz. Yakub üstlenmiştir. Hz. Yakub'un liderliğindeki bu küçük cemaat, judeochretienne =yani Yahudi-Hristiyanlar olarak vasıflandırılmaktadır.¹⁷⁸ Hz. İsa'nın en çok sevdiği havarisi olan Petrus'un da yer aldığı bu cemaat, Yahudi Şeriatına saygı gösteriyor ve Hz. İsa'nın onlara tebliğ ettiklerine inanıyordu. Ancak havariler ve bu küçük cemaat içinde yer almadığı halde, ateşli bir Hristiyan davetçisi olan Paul'da Hristiyanlığın yayılması için çok önemli rol icra etmiştir.¹⁷⁹

Paul aslen Tarsuslu olup, Yahudi Ferisi hareketi içinde eğitilmiş, Helenistik teoriler ve sıradınleri hakkında derin kültüre sahip bir Yahudi Hahamıdır. Önceleri çok şiddetli bir Hristiyan düşmanı iken; Şam yolunda ani bir vizyona kapılarak Hristiyanlığı kabul etmiştir.¹⁸⁰ Bu değişimden sonra Yahudilerin düşmanlığını kazanan Paul Hristiyanlığın yayılmasını daha çok paganlar üzerinde gerçekleştirmiştir. Bundan dolayı "yabancıların havarisi" unvanı ile anılmış.¹⁸¹ Günümüzdeki bilgiler ışığından Hristiyan kelimesini ilk kullananın da Pavlus'dur. Hristiyanlık kelimesinin teyidi Mesihçiler olarak Yeni Ahid'de şu şekilde geçmektedir:

"Sonra Barnaba, Saul'u aramak için Tarsus'a gitti. Onu bulunca da Antakya'ya getirdi. Böylece Barnaba'yla Saul bir yıl boyunca inanlılar topluluğıyla bir araya gelerek

¹⁷⁶ Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, 1986, s.123.

¹⁷⁷ Günay Tümer; Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1993, s. 239.

¹⁷⁸ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 123.

¹⁷⁹ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 123.

¹⁸⁰ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 124.

¹⁸¹ Mehmet Aydın, a.g.m., s.124.

*büyük bir kitleyi eğittiler. Öğrencilere ilk kez Antakya’da Mesihçiler adı verildi.”*¹⁸²

Kendilerini “Christians” olarak tanımlamalarının bir başka nedeni de M.S. 70 yılında Kudüs’ün tahribata uğramasından sonra, Hristiyan cemaati merkezini Antakya’ya kaydırmasıdır. Burada kendilerini Yahudilerden ayırmak amacıyla kendilerine Hristiyan adını vermişlerdir.¹⁸³

Hristiyanlık Tarihi araştırmacılar tarafından dört bölümde ele alınmaktadır.

1. Yahudi Dönemi(yaklaşık milattan sonra 30-70 yıllarını).
2. Hellenistik-Roma Dönemi(yaklaşık milattan sonra 70-500 yıllarını).
3. Barbarlar Dönemi (yaklaşık 500-1100 yıllarını).
4. Batı Sahası (yaklaşık 1000-1600 yıllarını).

Bu şekilde bölümlere ayırmasının temel sebep ise Hristiyanlığın farklı açılımlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hristiyanlık tarihini araştıranlara daha anlaşılır bir sistematik çerçevesinde sunulmasını sağlamaktadır.

Hristiyanlığın Yahudi Dönemi bölümünde; Yahudi-Hristiyanlar-Ebiyonitler-Fakirler olarak adlandırılan ve Resullerin İşleri’nin ilk bölümünde ortaya konulduğu şekli ile bu tarz Hristiyanlık, o dönemde mevcut olan çok sayıdaki Yahudi fırkalarından yalnızca biriydi.¹⁸⁴

İbadetleri, kutsal kitapları, sundukları kurbanlar, cumartesi yasağına riayetleri, çocukları sünnet ettirmeleri gibi konulardan diğer Yahudilerden hiçbir farkları yoktur. Onları diğer Yahudilerden ayıran yegâne farklılık, Hz. İsa’yı Kutsal kitaplarda yer alan “Mesih, “İnsanoğlu” ve “acı çeken kul” ile özdeşleştirmeleridir.

¹⁸² Elçilerin İşleri: 11:25-26.

¹⁸³ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesi’nin Ökümenik İddiasının Tarihi Seyri*, İzmir, Akademi Yay., 2000, s. 6.

¹⁸⁴ Fuat Aydın, “Hristiyanlık”, *Evrenin Sırları Dergisi*, S.10, Ankara 2001, s. 2.

İlk Hristiyan topluluklar kendi özerk derlemelerine sahip değillerdi. Yahudiliğin bir kolu olarak ortaya çıkmışlardır. Yeni dinin başlangıçtan itibaren başvuracağı tek kaynak ise Tevrat idi.¹⁸⁵

Kutsal kitaplarındaki kehanetlerde bahsedilen Mesih çağının başlaması durumu vardır. ‘‘Mesih’’ kelimesi ise, Aramca karşılığı ‘‘Meşih’’ veya İbranice karşılığı ‘‘Ha-Meşih’’ kelimeleridir. Arapçaya da buradan geçmiştir. Arapçada, ‘‘ölçmek, mesh etmek, günahlardan temizlenmiş, yürüyen, seyahat eden’’ anlamlarına gelir ve Hz. İsa’nın sıfatı olarak kullanılır.¹⁸⁶Bu inanca göre onun tabilerinin günahları bağışlanmış ve Tanrısal huzur ve enerji onların arınmasını sağlamıştır. Başlamış olan bu çağın özelliklerinden biri, Yahudi olmayanların Tanrı’nın İsrailoğullarına verdiği kurtuluş içinde yer almaya başlamalarıdır. Bu yüzden ilk olarak Antakya’da pagan kökenli insanların Hristiyanlığı kabul etmeleri başlangıçta herhangi bir probleme sebep olmamıştır. Nedeni ise Hristiyanlar, pagan kökenli olup Hristiyanlığa girenleri Yahudi geleneklerine tabi olmaksızın yani Yasa’nın gereklerini yerine getirmeksizin, sünnet olmaksızın yalnızca Hz. İsa’nın Mesih olduğu inancıyla kabul etmeleri durumudur. Ancak Yahudilerin Roma’ya karşı isyanlarının sonucu olarak Kudüs’teki mabedin ve Yahudi Devleti’nin yıkılmasıyla Yahudi kökenli bu Hristiyanlığın da sonu gelmiştir.¹⁸⁷

İkinci bölüm de Hellenistik ve Roma Dönemi’nin izlerinin Hristiyanlık’ta gösterdiği etkilerden bahsedilmektedir. Hristiyanlık tarihindeki dönüm noktası, isimleri bilinmeyen Yahudi kökenli Hristiyanların Antakya’da Hz. İsa’yı Yunanlılara, yani paganlara tebliğ etmeleri olmuştur. Antakya’ya Hz. İsa inancının Hellenistik dünyada ilk olarak organize bir şekilde tebliğine başlandığı ve muhalifleri tarafından onlara Hristiyan isminin verildiği (MS.40) yerdir.¹⁸⁸ Aziz Pavlus’un kendisi şöyle der: ‘‘Ayrımların gün ışığına çıkması faydalıdır. Böylece aranızdaki gerçek inanalar ortaya çıkacaktır’’¹⁸⁹ şekilde Hristiyanlıkla Yahudiliğin ayrılığında bahsetmektedir.

¹⁸⁵ Giacomo Di Fiore, ‘‘Hristiyan Doktrininin Tanımı ve Sapkınlıklar’’, *Ortaçağ Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar*, Ed: Alberto Eco, Alfa Yay. , İstanbul, 2015, s. 138.

¹⁸⁶Ethem Ruhi Fırlalı, ‘‘Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)’’, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.25(1), 1981, s. 179.

¹⁸⁷Fuat Aydın, a.g.m., s. 3.

¹⁸⁸Fuat Aydın, a.g.m., s. 3.

¹⁸⁹ Giacomo Di Fiore , a.g.e. , s. 137.

Bu konuda en aktif olan şahsiyet Diaspora doğumlu bir Yahudi olan Paul idi, Hristiyan olduktan sonra Pavlus adını aldı. Hz. İsa'nın arkadaşlarından biri değildir. Pavlus Yahudi yasası olmaksızın yalnızca Hz. İsa'ya inanç temelinde olmak üzere insanları Hristiyanlığa davet etti. Ona göre Hristiyan cemaati, daha önce ayrı olduğunu düşündüğü etnik ve dini cemaatlerin birleşmiş olduğu bir cemaattir.¹⁹⁰ Anadolu'ya ve Doğu Avrupa'ya Hz. İsa'yı Kudüs dışındaki Yahudilere tanıtmak maksadıyla seyahatler yapmıştır. Akdeniz topraklarının insanları Yunan felsefesi, Roma hukukunun etkisiyle havariler tarafından nakledilen ve esas olarak İbrani bir inanç olan Hz. İsa Mesih'e inançla aynı yerde birleşmeye çalışmışlardır. Çünkü artık Hristiyan liderler Yahudi geleneği içinde yetişmiş insanlardan oluşmamaktaydı. Hristiyanlar zorlu süreçlerden geçip pagan liderler tarafından takibata ve işkenceye maruz kalmışlardır. Pavlus'un yayılmacı politikası hem Yahudi din adamlarını hem de Romalı yetkilileri rahatsız etmiştir. Yahudi din adamlarının tepkisini çekmiştir. Çünkü Tanrı'nın İsa'ya görünmesi Ortodoks Yahudi öğretisinde kabul edilemezdi.¹⁹¹ Romalı idarecilerin de tepkisini çekmiştir. Çünkü bu denli takipçi toplaması siyasi açıdan da tehlike arz edebilirdi. Nitekim kendi sonunu da böylelikle getirmiş oldu.

Pavlus'un, Roma yakınlarında, Aquae Salviae (şimdi Tre Fontane) denilen bir yerde şehit düştüğü ileri sürülmüştür.¹⁹² Kesin olmamakla beraber Neon'un hüküm sürdüğü yıllara tekabül etmektedir. En yaygın görüşe göre ise; St. Paul, havarilerden St. Peter ile aynı yıl değil aynı gün öldüğü bazı babalar (Fathers) tarafından iddia edilmiştir. Ancak bazı kaynaklara göre M.S. 67'de Roma'da şehit olduğu¹⁹³, bazı kaynaklara göre de toplumun huzurunu bozma gerekçesiyle idam edildiği¹⁹⁴ söylenmektedir.

Hristiyanlığın kaderi tahta çıkan İmparator Konstantin'in 313 Milano fermanıyla değişmiştir ve İmparator Konstantin Hristiyanlara diğer pagan kültlerine benzer bir özgürlük alanı vermiştir. Bu süreç bugün ki bildiğimiz Hristiyanlık dininin şekillenmesinde ve dinin evrenselleşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

¹⁹⁰Fuat Aydın, a.g.e., s. 3. , Ayrıntılı bilgi için bakınız, Fuat Aydın, "Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı", Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara, 2002.

¹⁹¹ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yay., İstanbul, 2010, s. 91.

¹⁹²Prat, F., *St. Paul*, In TheCatholic Encyclopedia, Vol 11, New York, Robert Appleton Company, 1911.

¹⁹³ J. M. Roberts, a.g.e., s. 91.

¹⁹⁴ Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 368.

Üçüncü bölüm ise Barbar Dönemi (yaklaşık 500-1100 yılları), Hristiyanlığın merkezi Roma İmparatorluğuyla birlikte imparatorluğun kuzey sınırlarındaki kabilevi halklar arasında, doğu ticaretiyle yayılma ve doğu Afrika bölgelerine girmesiyle başlamıştır.¹⁹⁵ Roma İmparatorluğu barbar akınları¹⁹⁶ sonucunda parçalanmasına rağmen; Hristiyanlık insanları birbirine bağlayan kardeşlik bağından daha kuvvetli bağlar oluşturan bir hüviyet kazanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun dağılması yeni devletlerin oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Avrupa'da kralların Hristiyanlığı kabul etmesi ve halkında onun dinine girmesi Hristiyanlaşanların sayısının hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Ayrıca Avrupa'daki bazı milletlerin Hristiyanlaşmaya yönelik karşı koymalarının bir sonucu olarak, mesela İsveç'in çoğuna ve Finlandiya'nın büyük kısmına Hristiyanlık yirminci yüzyıla kadar nüfuz edememiştir.¹⁹⁷ Tabii kabul edenlerde eski dini inançlarının sembollerini kolay bırakmamışlardır. Ancak zamanla pagan sembollerinin yerini haç, yerel ruh ve tanrıların yerini de Hristiyan şehitler ve azizler doldurmuştur. Erken dönem Hristiyanlıkta havarilerle ilişkilendirilen, onlar tarafında kurulduğu kabul edilen kiliseler özerk bir statüye sahip olmuşlardır. Bu kiliseler, İskenderiye, Antakya, Kudüs, İstanbul'dakilerdir. Batı'da bu niteliğe sahip olan havari ise Petrus'tu. Bu kişinin de kiliseyi kurduğu yer olarak Roma kabul edilmektedir. Hristiyanlık kendi içerisinde bir takım dini fikir ayrılıklarıyla uğraşırken doğu da yeni bir din olan Müslümanlık yayılmaya başlamıştı. Arapların 642'de Mısır ve Suriye'ye fetihleriyle Orta Doğu coğrafyasının dini değişmeye başlamıştır.¹⁹⁸

Aynı zamanda bu dönemde Yunan Latin ve Doğulu Hristiyanlar tarafından kabul edilen ve farklı şekillerde geliştirilen bir kurum ortaya çıkmıştır. Bu belli kurallar altında kendini dine adanmış bekâr kadınlar ve erkeklerden oluşan manastır hayatıydı. Manastırlar¹⁹⁹ birçok görevi üstlenmekteydiler. Bunlar; eğitim faaliyetlerini sürdürme, dini merkez olarak görev alma ve eğitim ya da yardım kurumları olarak hizmet görmek vb.

¹⁹⁵Fuat Aydın, a.g.m., s. 5.

¹⁹⁶ Orta Asya'da başlayan ve Avrupa'ya bir dalga gibi etki eden Kavimler göçünün sonucu olarak Vandallar, Vizigotlar gibi kavimlerin Avrupa'ya gelmesi ve bu kavimlerin barbar olarak adlandırılması durumudur.

¹⁹⁷Fuat Aydın, a.g.m., s. 5.

¹⁹⁸Fuat Aydın, a.g.m., s. 5.

¹⁹⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; Pınar Ülgen, "Manastır Kurumlarını Ortaçağ Avrupa Tarihindeki Önemi", *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir, 27 Ocak 2016.

Dördüncü bölüm ise Batı Safhası(yaklaşık 1000-1600 yılları)dır.1453 yılında Konstantinopolis'in Türkler tarafından fethi ve Doğunun Hristiyanlarının Müslüman yönetim altına girmesi sonucunda Batı Avrupa'da tartışmasız bir şekilde Hristiyanlığın merkezi haline gelmiştir. O dönemde Hristiyan dünyası denildiğinde ibadetlerinde Latinceyi kullanan Batılı ülkeler grubu kastedilmekteydi. XVI. yüzyılda Batı ülkelerinin yeni ülkelere yelken açtıkları ve gittikleri yerleri sömürgeleştirmeleri, Hristiyan ufkunun genişlemesiyle sonuçlanmıştır.²⁰⁰Bu dönemde Yunan dili ile ilgili çalışmalar Hristiyan metinlerinin yeniden ele alınmasına sebep olmuştur. Avrupa'da matbaanın ortaya çıkışı Avrupa'daki köylülerin okuma yazma öğrenmesine ve daha fazla bilgi edinmesine yardımcı oldu ve böylece Avrupa'da bir aydınlanma çağının yaşanmasına vesile olmuştur.1516'da Martin Luther'in Wittienber Kilisesi'nin kapısına çaktığı ve doksan beş maddeyi içeren bildirgesi Hristiyan dünyasında dinde reform hareketini başlatmıştır. Bu olayların silsilesi Katolik Roma Kilisesi'nde ayrılmalara sebep olmuştur. Bu ayrılmaların sonucunda Protestanlık dediğimiz yeni bir mezhep ortaya çıkmıştır. Katolik kilisesinin evrenselliği zedelenmeye başlamıştır.

Batı, Hristiyanlığın ana yurdu haline geldiği yıllarda, Doğu Hristiyanlığının dönüştüğü yıllar oldu. Sırbistan, Bulgaristan ve Rusya art arda büyük oranda Hristiyanların ikamet ettikleri yerler haline geldiler.²⁰¹Bu kiliseler eski Konstantinopolis/İstanbul modelinde birleşti ve Avrupa'ya meydan okumaya başladı. 1204 yılında batıdan gelen Haçlılar Konstantinopolis'i yağmaladılar ve buradaki kiliselere saygısızlık ettiler.²⁰²

Hristiyanlığın genel tarihçesinin haricinde kutsal kitabının da incelenmesi gerekmektedir. Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil'in derinlemesine değil de konunun anlaşılması için günümüzde Hristiyanlar tarafından ona yüklenen anlama bakmak yeterli olacaktır. Örneğin bu hususta modern ilim Albert Houtin'e göre iki sistem ileri sürülmektedir.

I. Sistem; "İsa Efsanesi"nden hareket ediyor. O, ilk dokümanlara tarihi bir hakikat payı yapılıdır. İsa halkının ümitlerinin yakın bir gelecekte gerçekleşeceğini tebşir

²⁰⁰ Fuat Aydın, a.g.m., s. 7.

²⁰¹ Fuat Aydın, a.g.m., s. 9.

²⁰² Işın Demirkent ,*Haçlı Seferleri Tarihi*, Baskı 2,Dünya Yay., İstanbul, Şubat 2007.

eden, böylece bazı karışıklıklara sebep olan ölüme mahkûm olmuş ve ondan sonra da ülküleşen bir Yahudi işçisidir.²⁰³

II.Sistem; “İsa mit” inden hareket ediyor. En eski Hristiyan yazarı Aziz Paul (Pavlus)’ un İsa’nın Çarmih’a gerilmesi, dirilmesi ve cemaatiyle beraber olması ile ilgili teorileri; ölen ve dirilen ilahların bazı mitlerine, ilahların yenildiği bazı kültlere yaklaşıyor. Aziz Poul’dan sonraki İncil yazmaları gerçek bir tarih değildir. O yazmalar, bütün kabahat kendisine yüklenen adam ve kurtarıcı Tanrı anlayışı üzerine, eski Hellenistik ve Gnostik²⁰⁴ bir Yahudi anlayışıdır.²⁰⁵

2.2.2. Hristiyanlarda Hz. Muhammed’e Dair Rüya Motifi

Danişmendnâme’de İslamî motiflerin yanında Hristiyanlığa ait motifler de yer almaktadır. Bilhassa Hristiyanların Müslüman olmaları destansı bir özelliğe bürünüyor. Örneğin Danişmendnâme’de Ruhban olan Harkil Zahid’in Hz. Muhammed’i düşünde görmesi çok önemlidir. Bu olay destana göre şöyle yansımıştır: Artuhı ve Danişmend Gazi Haraşna yani Amasya yönünde yola koyulmuşlar bir dağ içinde muazzam bir ribat görürler ve içinde bir diyr (manastır, kilise) vardır. Deyrin içinde bir kubbe yapmışlar kıvıllı mermerden 3 direk üstünde binayı yapmışlar ve onun altında ak mermerden bir taht yapmışlar üstünde bir ruhban oturmuş. Nurlu aksakallıydı ve göğsüne kadardı. Danişmed Gazi selam verdi ruhban ayağa kalkıp şu sözleri söyledi; “Hoş geldin ya Melik Danişmed Gazi! Merhaba-i Horzemilerün (Harezimde yaşayan Türkler) yadigârı ve ey hanedan nebiresi (torunu) ve ey iki cihan güneşinün nesli, güzidesi ve ey Müslümanların serveri! Merhaba iy Artuhı! Sen dahı hoş geldin”²⁰⁶ Melik Danişmend nasıl kendilerini bildiğini sorduğunda Hz. Muhammed’i rüyasında gördüğünü ve bu şekilde kim olduklarını bildiğini dile getirmiştir. Danişmed Gazi ruhbanın bu sözlerine Hz. Muhammed’i anlatan methiye düzmüş ve bunu dinleyen ruhban parmağını kaldırıp

²⁰³ Albert HOUTIN, *Hristiyanlığın Kısa Tarihi*, Çev. Abdurrahman Küçük, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.25, S.1,1982, s. 438.

²⁰⁴ Gnostik veya Gnostisizm kelimeleri Grekçe gnosis kelimesinden gelmektedir ve anlamı ”bilmek” tir. Mistik bir felsefedir. İlk üç yüzyılda kiliseye tehdit oluşturan belki de en tehlikeli sapkın inatçı bir felsefi görüştü. Gnostikler, gerçek yaşamın sadece ruhsal alemde var olduğuna, bu yüzden de en kötü günahlar dahil bedende yapılan her şeyin bir anlamı olmadığına inanırlardı. Aynı zamanda yüksek bilgiye, belirli birkaç kişi tarafından bilinen” daha yüksek bir gerçeğe” sahip olduklarını iddia ederlerdi. Kendilerini, Tanrı’dan yüksek ve derin bilgilere sahip olan “ayrıcalıklı bir sınıf” olarak görürlerdi.

²⁰⁵ Albert HOUTIN, a.g.e., s. 438-439.

²⁰⁶ Danişmendnâme, vr. 17b.

şahadet getirip İslam dinine girmiştir. Böyle güzel bir durum sonunda Melik ve Artuhı Hakk'a şükür etmişlerdir.²⁰⁷

Danışmendnâme öyle güzel bir üslup ile yazılmış ki gayri müslim olan kişilere güzel sıfatlar vererek bu üsluba bir güzellik daha katmıştır. Ruhbana nur yüzlü demesi bunların en anlamlı örneklerinden biridir.

Danışmendnâme de sadece Müslümanlar İslamiyet'i kabul ettikleri için öldürülüyor. Sonradan İslamiyet'i kabul edenler de kâfirler tarafından din değiştirildiği için öldürülmüştür. Bu duruma örnek vermek gerekirse Danışmendnâme de geçtiği üzere; Zahid Harkil'in ribatında konuşlanan Danışmend Gazi ve efradı ribatın kâfirler tarafından kuşatılması sonucunda savaşmak için dışarı çıkmışlardır. Kâfirler de "Nastor'ı²⁰⁸ esir getürdük kapuyu açın"²⁰⁹ demeleri üzerine içerideki ruhbanlar Artuhı sanıp kapıyı açarlar içeri giren kâfir ordusu on ruhbanı ve Zahid Harkil'i katl ederler. Görüldüğü gibi sadece Müslümanlar değil sonradan Müslümanlığı kabul edenler de kâfirler tarafından katl edilmiştir. Çünkü onlara, kendi topraklarına gelen bu Müslüman topluluğu işgalci ve kendi dinlerinin dışında bir dine inandıkları için kâfir hatta cazu, sihirbaz ve büyücü olarak görülüyorlardı.

Rıza ile Müslümanlığı tercih edenler olduğu gibi bunun dışında İslamiyet'i kabul etmeyenlerde elbette bulunmaktadır. Danışmendnâme İslamiyet'i kabul etmeyen ve kendisine savaş açan bir âdemoğlunu yaşaması için Danışmed Ahmed Gazi bırakmamıştır. Örnek olarak Danışmend Gazi Artuhı'nın İslamiyet'i kabul etmesindeki en önemli nedenlerinden biri olan sevdiği kız Efrumiyye'yi²¹⁰ kendisine alması şartını yerine getirmek için Haraşna yani Amasya yoluna koyulmuştu. Yolculuk esnasında karşılarına kâfir iki elçi çıkmıştı. Bu elçiler Danışmend Gazi ve Artuhı'nın Amasya'ya doğru geldiği haberini beye iletmeye giderlerdi. Bunu Danışmend Ahmed Gazi ve Artuhı'ya söylerken karşılarında kimin olduğunu bilmeyen kâfirlere Danışmend Ahmed Gazi ve Artuhı imana çağırmıştır. Bu kutsal çağrıya olumsuz cevap veren elçiler Melik tarafından orada katledilmişlerdir.

²⁰⁷Necati Demir, a.g.e., s. 213.

²⁰⁸ Danışmendnâme'ye göre Anadolu beylerbeyi, Bizans kayserinin veziridir(?).

²⁰⁹ Danışmendnâme, vr. 34a.

²¹⁰ Danışmendnâme'ye göre Haraşna yani Amasya beyi Şattat'ın kızıdır. Aslında Malatya beyi Gabriel'in kızı Morpiç olduğu tahmin edilmektedir. Danışmendname'ye göre Artuhı ve Efrumiyye Müslüman olup evlenirler.

2.2.3. Hristiyanların Haç Altında Birleşmesi

Danişmendnâme’de Danişmend Gazi’nin gerçekleştirdiği olağanüstü olayların olmasının yanında dini boyutu fazla olan bir metin ve bu dini konuların içerisinde Hristiyan âleminin Müslümanlar karşısında birleşme durumu da mevcuttur. Örnek vermek gerekirse; Danişmend Gazi gerçekleşen bir savaşta Şudıt²¹¹ adında kâfir bir komutanla harbederken Şudıt’ı öldürür. Nastor, Şudıt’ın öldüğü haberini alır. Kâfir tayfasında feryat kopmuştur.” Ahşama karib nagah toz belürdi. Toz yarıldı, içinden âlemler, sancaklar çıkdı. Elli bin er ile Ermen sultan Mihran²¹² lain iriştı. Nastor’a haber oldı, sevindiler.”²¹³ Diğer bir örnek ise yine aynı savaşta Nastor’un ordusu parçalanmak üzereyken Nastor’a haber gelir ve “Sinobiyye yani Sınab ve Samiyye yani Samsun beğleri Mihriyanos ve İstifanos altmış bin er ile gelürler. Kamu çerileri Firenk ve Çerkes’dür.”²¹⁴ Hristiyan âlemi Müslümanlarla yapılan bir savaşta hiç tereddüt dahi etmeden dindaşlarının safında yer almıştır.

Ermenistan Sultan’ının katıldığı savaşta kendisi bozguna uğramıştır ve Danişmend Gazi tarafından ebedi aleme uğurlandıktan sonra her dinde olduğu gibi Hristiyanlığı kabul etmiş insanlarında bir matem dönemleri bulunmaktadır. Bu durum Danişmendnâme’de şu şekilde belirtilmiştir;”Mihran oğulları’la öldiler, kâfir çerisinün yüzi döndi. Ol saat çeriye sıyup Nastor üstine döktiler. Nastor kendü canından ümidin kesüp tabl-ı asayış²¹⁵ uruldı. Mihran’un matemini tuttılar.”

2.2.4. Tokat’taki Hristiyanların Et Yememesi Üzerine Dinî Motif

Danişmendnâme’de önemli ve bir hayli ilginç olan bir konuda da Tokat kalesinin alınmasında Hristiyanlar için verilen detaylardır. Tokat kalesinin karşısındaki dağda bir manastır ya da kilise ve içindeki ruhbanlar hakkında şu şekilde bahsedilmektedir.” Bir tagun (dağın) başında karşusunda bir ulu deyr (kilise, manastır) var ıdı kim sanasın bi kala idi ve ol diyryn tamında (damında) bir salib (haç) var idi ve

²¹¹ Danişmendnâme’ye göre Şudıt Gürcistan ordu komutanı, Turhal yakınlarında Danişmendlilerle savaşır ve orada ölür(?).

²¹² Danişmendnâme’ye göre Ermenistan sultanı. Turhal yakınlarında Danişmend Gazi’ye karşı yapılan savaşa katılmıştır. Mihras ve Girpas’ın babasıdır.

²¹³ Necati Demir, a.g.e., s.234.

²¹⁴ Danişmendnâme, vr. 46a.

²¹⁵ Tabl-ı asayış: savaşın bitmesi için verilen işaretir.

ol diyir içinde üç yüz altmış ruhban var ıdı.”²¹⁶ “Makadlarına su degürmemişlerdi. Ömürlerinde hergüz (asla, kesinlikle) et yimemişler. Sureta âdem, lakin fiilleri div (dev) idi.”²¹⁷

Hristiyanlar Tevrat'ta kendi kutsal kitaplarında yer verdikleri ve onu Şeriat olarak tanımladıkları için kendilerini onun hükümlerinden sorumlu tutmaktadırlar. Ancak yapılan yorumlarla Tevrat'ta yer alan emir ve yasaklara yeni bir anlam verilmekte, haramlar insan duygu ve düşüncesinin ürünü olarak kabul edilmekte, bütün yiyecek ve içecekler helal sayılmaktadır.²¹⁸ Tevrat'ta genel olarak hayvani gıda maddelerinden oluşan yasaklar, geviş getirmeyen ve çift tırnaklı olmayan hayvanlar ve onlardan imal edilen gıdalar olarak formüle edilmiştir. Ayrıca leş, kan ve bir kısım iç yağların yenilmesi kesin olarak haram olan hususlardandır. Yahudilere verilen aşırı müsamaha onların zamanla doğru yoldan sapmalarına sebep olmuş, Allah'a karşı isyan etmişlerdir. Bunun üzerine Yüce Allah bir ceza olarak bütün tırnaklı hayvanları onlara haram kıldığı gibi, sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağları hariç iç yağlarını da onlara haram kılmıştır.²¹⁹ Tevrat geleneğinin bir ürünü olarak Hristiyanlık'ta putlara kurban edilen şeyler, kan ve boğulmuş olan hayvanlar haram kabul edilmiştir. Ancak kanonik sayılan İncillerden Makos'da haram yiyecekler konusuna değişik bir mahiyet kazandırmıştır. Dışarıdan giren şeylerin insanı kirletmeceği inancıyla bütün yiyecekler helal-temiz sayılmıştır. Böylece Tevrat'ın bu konuda koyduğu bütün yasaklar toptan ortadan kaldırılmıştır.

Danışmendnâme'de ruhbanların asla et yememeleri Yahudilikten daha doğrusu Tevrat'ın öğretilerinden gelen bir tutumun devamı olarak görülebilir.

2.2.5. Hristiyanlarda Dinî Motif Olarak Perhiz

Danışmendnâme'de Hristiyanlarla ilgili farklı bir konuda şudur. Tokat kalesinin fethinden sonra orada bir tepe üstünde bulunan bir kiliseye yönelmiş olan Danışmend Gazi kiliseyi ve içinde bulunan ruhbanları şu şekilde tasvir etmektedir;” Yüceligi bir

²¹⁶Danışmendnâme, vr. 50b.

²¹⁷Danışmendnâme, vr. 50b.

²¹⁸ Mustafa Erdem, ”İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.37,S.1,1997, s.154.

²¹⁹Mustafa Erdem, a.g.m., s. 169.

menare gibi-y-idi. Anda üç ruhban olurdu. Gayet perhizkâr idi, heftede bir kez iftar iderlerdi. Her birinin ömründen yüz elli yıl geçmişti. O üç ruhban bir anadan togmış kardaşlar-ıdı. Bunların adı Deryanos idi. Bu ana değin diyre Deryanos deyri dirler. Ol vakt ki bu kala'ı ²²⁰ diyir maslahatı (ihtiyacı, düzenlik) için yapmışlardı. ²²¹

Bu bölümde Danişmendnâme'nin üslubunu güzelliği Danişmend Gazi tarafından belirtilmektedir. Bir kilise Müslümanlar için istenilen bir yapı olmasa dahi kilisenin görkemini yüce, ululuğu minarelerimize kıyasla anlatmaktadır. Ayrıca ruhbanlarının yaşlarının yüz elli olması destanlarda görülen abartılı durumlardan biridir. Savaşlarda toplanan asker sayıları da aynı şekilde fazla olabilir bu da aslında destanların genel bir özelliğidir. Ruhbanların haftada bir kez iftar konusuna gelirsek Kur'an-ı Kerim'de orucun müminlere olduğu gibi önceki ümmetlere de farz kılındığı açıkça beyan edilmektedir. Elmalılı M. Hamdi Yazır bu oruç ile ilgili ayetin tefsirinde Hristiyanların da Ramazan'da oruç tuttuklarını, bu orucun çok şiddetli bir sıcağa tesadüf etmesiyle oruç tutmakta zorlandıklarını bunun üzerine yaz ile kış arasında mutedil sabit bir mevsimin tayini için toplanarak âlimlerin reyi ile bahara tahsis ettiklerini (Mart ayına aldıklarını) ifade eder. ²²² Hristiyanlar bu değişikliğe kefarete olarak da on gün eklemişler, böylece oruç kırk güne ulaşmış. Sonra hükümdarları hastalanmış veya öldürücü bir salgına yakalanmış, bunu için de on gün ekleyerek elli güne ulaşmıştır. ²²³ Daha sonraları (bu kendilerine zor geldiğinden) orucun mahiyetinde değişiklik yapmışlar ki buna perhiz demişler ve bu elli günlük orucu bu günlerde et ve yağlı yemekler yemeyerek perhize çevirmişlerdir. Yahudi ve Hristiyanlara farz olan oruç büyük olasılıkla Ramazan ayındadır. Çünkü İslam öncesi Cahiliye döneminde de Araplar arasında Ramazan ayına özel bir saygı ve hürmet gösteriliyordu.

Hristiyanlıktaki oruç mezheplere göre farklılık göstermektedir. ²²⁴

Anglikan Mezhebinde Oruçlar;

²²⁰ Tokat kalesi kast edilmektedir.

²²¹ Necati Demir, a.g.e., s. 253.

²²² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili I.*, Sadeleştiren İsmail Karaçam, Azim Yayıncılık, İstanbul,(ts) s. 519.

²²³ Recep Demir, a.g.m., s.1789.

²²⁴ Recep Demir, a.g.m., s.1790-1791.

1) Lent orucu; Paskalya'ya hazırlık olarak yorumlanır. Bu oruç 40 gün süreyle herkesin tutması gereken bir oruçtur.

2) Papazların kendilerine mahsus tuttıkları oruç

3) Her Cuma günü balık hariç, et yememek ve hafif yemekler yemek suretiyle tutulan oruç

4) Hz. İsa'nın çarmığa gerildiği gün tutulan oruç "İyi Cuma" akşamları denen Hz. İsa'nın etinin ve kanının yenilip içildiği bu günde, gece yarısı üç saat bir şey yiyip içmezler

Katolik Mezhebindeki oruçlar;

1) Kırk gün orucu; Bu oruç devamlı tutulmakla beraber Pazar günleri de özellikle tutulmaz. Tutulmayan günler sonradan eklenir ve bu oruç paskalyadan önce tutulur.

Kırk günlük oruç, reformlar sonucu dört güne indirilmiştir. Bunlar şunlardır;

a) Paskalyadan 45 gün evvel Çarşamba günü tutulan oruç

b) Noel'den (25 Aralık'tan) iki gün önce tutulan oruç

c) Paskalyadan iki gün evvel, Cuma günü tutulan oruç

d) Aralıkta tutulan oruç

2) Çarşamba ve Cuma günleri tutulan oruç

3) Mevsim Orucu; İlkbahar, yaz, sonbahar, kış mevsimlerinde her mevsimin orucu Çarşamba, Cuma, Cumartesi olarak üç gün olup dört mevsimde on iki gündür. Bu oruçlar perhiz şeklinde bunlarda olup hayvani gıda yasaktır.

Oruç esnasında yemekten başka her şey yapılabilir. İçki vs. içilebilir. Katolikler'de et hariç, yemek yenilebilir.²²⁵Hastalar, 65 yaşından yukarı ihtiyarlar ve özürnlüler oruç tutmazlar ve daha sonra kaza da etmezler.²²⁶

²²⁵Recep Demir, a.g.m., s. 1791.

²²⁶Hasan Tahsin Feyizli, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, İstanbul, MEB Yay., 1993, s. 34-35.

Süryanilerde Oruç;

Hristiyanlığın derin izlerini taşıyan ve adeta bir Hristiyan mezhebi durumuna gelmiş olan Süryaniler’de orucun iki türünden söz edilebilir:

- 1) Susuzluk Orucu; Niyet edildiği zaman sabahtan akşama kadar susuz kalmak suretiyle tutulur.
- 2) Perhiz Orucu; Hayvani gıda yenmesini yasaklayan fakat nebati gıdaların²²⁷ yenmesinde sakınca olmayan oruçtur.

Süryani kiliselerinde oruç günleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- a) Büyük Oruç; Bu oruç Paskalya öncesinde tutulan 40 günlük oruç olup Hz. İsa’nın “ Elem Haftası” da eklenerek süre kırk sekiz gün olur. Bu oruç anında hiçbir şey yenmez, sadece nebati gıdalarla yetinilir. Bu oruç şubat, mart, nisan ve mayıs aylarının muhtelif günlerine rastlar. Sonunda yapılan bayram, Yahudiler’in Paskalya Bayramı’ndan üç gün sonra yapılır ve Pazar gününe rastlar.²²⁸
- b) Ninova Orucu; Bu oruç üç gün olup “Büyük Oruç”tan on beş gün önce başlar ve şubat ayının muhtelif günlerine rastlar .
- c) Elçiler Orucu (Haziran Perhizi); Üç gündür ve havarilerin orucu olarak kabul edilir.²²⁹
- d) Meryem Ana Orucu; Bu oruç “Perhiz Orucu” olup 10-15 Ağustos arasındadır.
- e) Miladi Noel’den önce on günlük perhiz orucu; Bu oruç 15 Aralık ve 25 Aralık’a kadar tutulur, peşinden Noel yapılır.²³⁰

Danışmendnâme’de geçen kavramlar biraz olağanüstüde olsa güzel bir şekilde incelendiğinde oruç durumunda gördüğümüz gibi doğru bilgilerin varlığı asla yadsınamayacak kadar fazladır.

²²⁷ Nebati gıda; bitkisel, yeşillik içeren yiyecek çeşitlerinin genel anlamıdır.

²²⁸ Kemal Özbay, *Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiyedeki Durumları*, İstanbul, İstanbul Tıp Fakültesi Yay., 1975, s. 20.

²²⁹ Recep Demir, a.g.m., s. 1791.

²³⁰ Recep Demir, a.g.m., s. 1791.

2.2.6. Kiliselere Dair Motifler

Danişmendnâme’de Hristiyanlıkla ilgi dini müesseselere dair motifler de yer almaktadır. Danişmendnâme’nin ışığında olay incelenecek olursa; Danişmend Gazi aniden bir düş görür ve düşünde şu olaylar gerçekleşir. “Kendüzin (kendisini) Deryanos diyri (kilisesi) katında gördi. Nagah bir atlu silahın üstüne rast kılmış, derhal atından indi,t erkisinden bir külüng (kazma) çıkardı .Kasd kıldı kim deyri harab kıla. Melik ilerü varup eytdi (dedi) : ‘Siz ne kişsiz?’ didi. Ol kişi eytdi:’ Battal Gazi’yem’ Anda eytdi: ‘ Aferin ya Melik sana ki kafirlerün devleti bu üç ruhban idi, helak itdün, imdi ol tag (dağ) üstindeki diyryn adı Haç’dur. Gerekdür ki bu deyri harab kılasın ki eseri kalmaya. Anda Haç diyryn eseri kalmaya ki kafirlerün aslı bundan kesile” didi.²³¹

Bu olağanüstü rüyanın ardından bahsedilen Haç kilisesi üzerine yürüdüler ve kilise alındıktan sonra harab edilip bırakılmıştır. Böylece kiliselerin yıkılması hiçbir zaman ispatlanamayacak olan düşe entegre edilerek istenilen durumun gerçekleşmesi sağlanmıştır. Aslına baktığımızda bu durum Hz. Muhammed döneminde gerçekleşen ve daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz Kabe’de putların devrilmesi olayını anımsatma nedeni ise bir kişi ya da bir nesnenin ilahlaştırılmasının önlenmek istenilmesidir.

Verdiğimiz örnekler ve edindiğimiz bilgiler ışığında Danişmend Gazi tarafından Hristiyan topraklarına yapılan gaza ve cihatların sonucunda Türk İslam gelenek ve görenekleri etkileşimler sonucunda Hristiyan âleminin kültürüne entegre olmuş bir çok kişi İslamiyet’i kabul ederek Müslüman olmanın güzel vasıflarına erişmiştir.

---

²³¹Necati Demir, a.g.e., s. 254.

SONUÇ

Birçok konudan bahsettik ancak özetlemek gerekirse İslamiyet'in Arap topraklarında doğuşu ve öncelikle gizli bir şekilde Araplar arasında yayılmaya başlamış daha sonra aleni bir şekilde tebliğ edilmeye başlanmıştır. Sahabelerin bu uğurda çektiği ıstırapların bitmek tükenmez işkencelerin ve hakaretlerinin mükâfatı olarak İslam tarihinin en önemli olaylarından biri hicretin gerçekleşmesi ve bir süre sonra İslam Devleti'nin varlığının diğer Araplar tarafından hatta Hristiyan ve Musevi cemaatler tarafından kabulünün getirdiği refah oluşmuştur. Ancak bir devletten bahsetmekteyiz sadece dini bir boyutu değil bir devletin siyasi teşekkülü ve bir gelir kaynağının olması gerekmektedir. Bu gereksinimler Hz. Muhammed döneminde yapılan yani sünnetlerin yüzyıllar boyunca İslamiyet'i kabul eden ve bu dini resmi olarak yaşayan tüm devletler Hz. Muhammed'in açtığı yoldan yürümenin güzelliğiyle manevi olarak huzurlu hayatlar yaşamışlardır. İslamiyet'in Türk coğrafyasına yayılması ve Türklerin Müslümanlığı kabul edip İslam'ın gerektirdiği şekilde yaşamları ve İslamiyet'i yaymak için çok önemli mücadeleler vermesi Türkler'in İslam'ın koruyuculuğunu üstlenmesinin de önemli bir payı bulunmaktadır. Gerek Orta Asya coğrafyasında gerek Anadolu'ya İslamiyet'in yayılması hem gaza sisteminin uygulanması hem de Orta Asya bozkırlarının Türklere yetmemesinden kaynakladığını çok iyi bilmekteyiz.

Türklerin Anadolu'ya gelişini net bir şekilde 1071 Malazgirt savaşı sonucunda olduğunu dile getirsek dahi aslında Türkler çok daha önce Anadolu coğrafyasında bulunmaktaydı. Bunun en güzel örneği Abbasiler döneminde Malatya ve Adana'da garnizonların kurulması Horasan'dan Türklerin Anadolu coğrafyasına gelmesi bu toprakları muhafaza etmesidir. Zamanla zayıflayan Bizans'ın Anadolu iktidarından faydalanan Türklerden biri de Selçuklu Devleti idi. Selçuklu Devleti Sultanı Alparslan açtığı yoldan gönderdiği önemli komutanlardan biri de Danişmend Gazi idi. Hem dini hem siyasi öğretilerle büyümüş ve bunları Anadolu'da tatbik eden Danişmend Gazi'nin gaza arkadaşları sayesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca durmadan Doğu'dan gelen Türk göçleri Anadolu'da ki Türklerin yerleşik hayata geçişini devlet hüviyetine kavuşmasına ve kalıcılığını arttırmasında önemli rol oynamaktadır. Danişmendnâme Menkıbesinde ki rivayetlerin dini boyutları çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede

ilerleyip Danişmend Gazi'nin şahsiyetinde oluşturulan Menkıbeyi temel konu olarak aldık.

Danişmend Gazi yaşadığı ve büyüdüğü çevrede iyi eğitim görmüş sadece eğitimle kalmayıp her Türk liderinde bulunan özelliklere sahip olan bunlar ise; kahraman, cesur, bilge ve hitabeti kuvvetli olan önderlerden biridir. Bulunduğu bölgede gazalar yapması, harap halde aldığı yerleri imar ettirmesi halkının refahını düşünmesi ve bu uğurda birçok önemli görevi üstlenen hükümdardır. Danişmendnâme'de fazlasıyla abartılı olaylar gerçekleşse de doğruluğu olan bilgiler içermektedir .Bu durumu görebilmek için sadece biraz dikkate ihtiyaç vardır.

Danişmendnâme Türk destan edebiyatının ilginç eserlerindedir. Kendinden önceki Battalnâme ve kendinden sonraki Saltuknâme gibi benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Diğer menkıbeler gibi bu eserde gaza ve cihat anlayışı etrafında şekillenmiştir. Kahramanımız Saltuknâme'de ki gibi Türk'tür. Danişmendnâme'nin ilginç yanı destanın başında Battal Gazi olan bir bağ ortaya koymak rüyalarında Battal Gazi'nin dedikleri doğrultusunda hareket etmesidir. Bu durum Danişmendnâme'yi biraz Battalnâme'nin devamı niteliğinde görülmesine sebebiyet vermiştir.

Sonuç olarak Melik Danişmend'in şahsında Anadolu'ya gelmiş Türk toplumunun kültürel hayatını bu destanda bulmaktayız. Onun şahsiyetine ve hayatına bakarak toplumun ideallerini, acı, sevinç, edebi yönlerini ve dini inanışlarını görmekteyiz. Türkler Anadolu'yu fethederken başka kültürler tanıyıp onlarla mücadele edip kendi dinlerini kabul ettirmek istemişlerdir. Bu nedenle destandaki şahsiyetlerin sadece birer savaşçı değil onları gazi ve veli olarak görmemizi sağlamaktadır. Melik Danişmend gaza, cihat ideali taşıyan bir Alperen, bir Derviş-gazi'dir.

KAYNAKÇA

- ALBERT OF AACHEN, *Albert of Aachen of the Journey to Jerusalem*, Çev: Suasan B.E., C. 2, Ashgate Publishing Limited, England 2013.
- ALBERT, Besnard; CLEMENT, Olliver; MEHL, Roger; *Hristiyan İlahiyatı*, Çev. Mehmet Aydın, Arı Basımevi, Konya, 1983.
- ALGÜL, Hüseyin ,”Ensar”, TDVİA, C.11, İstanbul, 1995, ss. 251-252.
- APAK, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1(Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, Ensar Yay. ,İstanbul, 2016.
- APAK, Âdem “Hz. Osman ve Halifelik Dönemi (644-656)”, *İslam Tarihi El Kitabı* , Ed: Eyüp Baş, Baskı 3, Grafiker Yay., Ankara, 2013, ss. 267-285.
- APAK, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emeviler Dönemi)*, Ensar Yay., Baskı 13, İstanbul,2016.
- APAK, Âdem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi (4) (Abbasiler Dönemi)*, Ensar Yay., Baskı 4, İstanbul, 2013.
- ATALAN, Mehmet, ”Hz. Muhammed’in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, Elazığ, 2004, ss. 55-68.
- AYDIN, Mahmut, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2016.
- AYDIN, Fuat, ”Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus’un Havarilik Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III*. Ankara, 2002, ss. 71-93.
- AYDIN, Fuat, “Hristiyanlık”, *Evrenin Sırları Dergisi*, S.10. , 2015, ss. 1-89.
- AYDIN, Mehmet, ”Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 27. ,S. 1. ,1986, ss. 123-148.
- BAYRAM, Mihail, ”Danişmendoğulları Devleti’nin Dini Siyaseti”, *Danişmendli Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)Tokat*, 2016, ss. 21-31.

- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- CHALLAYE, Felicien, *Dinler Tarihi*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yay., İstanbul, 2007.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Hüzün", TDVİA, C. 19, İstanbul, 1999, s.s.73-76.
- ÇELEPİ, Mehmet Surur, "Dânişmend-nâme'de Rüyalara İşlevleri", *Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1 Winter, 2010, ss. 263-280.
- ÇELİK, Mehmet, *Fener Patrikhanesi'nin Ökumenik İddiasının Tarihi Seyri*, İzmir, Akademi Yay., 2000.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yay., Ankara, 2011.
- DANIŞMEND-NÂME, 100. Yıl Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet Nüshası, K 441.
- DANIŞMEND, İ. Hami, *Türk Kahramanlarına Ermenilik Münasebetiyle Tarih Kurumuna Açık Mektup*, İnanç Yayınları, İstanbul, 1945.
- DEMİR, Mustafa, "Danişmendli Emâreti'nin Kurucuları", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1., 2008, ss. 142-149.
- DEMİR, Necati, "Danişmend-name'nin Dil Özellikleri", Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1996.
- DEMİR, Necati, *Danişmend Gazi Destanı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.
- DEMİR, Recep, "Diğer İnanç Sistemlerinde ve İslamda Oruç (Karşılaştırmalı Bir Analiz)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.42, 2016, ss. 1784-1799.
- DEMİRCİ, Kürşat, "Hristiyanlık", TDVİA, C.17, TDV Yay., 1998, İstanbul ss. 328-340.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Dünya Yay., İstanbul, 2007.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2007.
- EBUL HASAN EN-NEDVİ, *Son Peygamber Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Nuri Kahraman, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1992.
- ERDEM, Mustafa, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.37, S.1., 1997, ss. 151-173.

- ERKAL, Mehmet, "Ganimet", *TDVİA*, TDV Yay. , C.13. ,1996, İstanbul, ss. 351-354.
- ERKUL, Bünyamin, "Vedâ Hutbesi", *TDVİA*, C. 42, İstanbul, 2012.
- ERŞAHİN, Seyfettin, "Anadolu ve Balkanlarda Kurulan Türk-İslâm Devletleri", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Editörler: Nesimi Yazıcı, Nusret Çam, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yay., Ankara, 2005, ss. 105-147.
- _____, "Orta Asya, Hindistan, İran ve Doğu Avrupa'da Kurulan Türk-İslâm Devletleri", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Editörler: Nesimi Yazıcı, Nusret Çam, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yay., Ankara, 2005, ss. 74-103.
- FAYDA, Mustafa, "Muhammed", *TDVİA*, TDV Yay., C.30, 2005, İstanbul , ss. 408-423.
- FAYDA, Mustafa, *İslâm Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2013.
- FEYİZLİ, H. Tahsin, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993.
- FIGLALI, Ethem Ruhi, "Mesih ve Mehdi İnanıcı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.25(1), 1981, ss. 179-214.
- FIGLIORE, Giacomo Di, "Hristiyan Doktrininin Tanımı ve Sapkınlıklar", Ortaçağ, Ed: Umberto Eco, Alfa Yay., İstanbul, 2015, ss. 137-146.
- GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçuklularında İktâ", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 26, 2009, s.s.137-154.
- HİZMETLİ, Sabri, "Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.39, S. 1, Ankara, 1999, ss. 27-54.
- HOUTİN, Albert, "Hristiyanlığın Kısa Tarihi", Çev. Abdurrahman Küçük, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.25, S.1, 1982, ss. 437-455.
- İBN-İ HİŞAM, Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye) I. , Çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971.
- İNAN, Abdülkadir, "İslam'dan Sonra Türkçe Adlar", *Türk Dili Dergisi*, C.7, S.82, 1958, ss. 491-494.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, 2015.

- KARAKAYA, Hüseyin , “Danişmend Gazi ve Müseyyeb Gazi Destanları’ında Mitoloji ve Gerçekler”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, ”Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, C.7,S.27, 1943, ss. 379-485.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Tarih Yay., İstanbul, 2016.
- MANTRAN, Robert, *İslam’ın Yayılış Tarihi (VII-XI. yüzyıllar)*, Çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.
- MELİKOFF, İrene, *Destan’dan Masala Türkoloji Yolculuklarım*, Çev. Turan Alptekin, Demos Yay.,İstanbul, 2008.
- MÜVERRİH VARDAN, *Türk Fetihleri Tarihi (889 - 1269)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Post Yayın Dağıtım
- NURAL, Eşref, DURGUTER, Hüseyin, ”Hz. Muhammed Sallallahü Aleyhi Vesellem’in Eğitim Liderliği”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Düzce, 2012,ss.26-53.
- PRAT, F., *St. Paul*, In *The Catholic Encyclopedia*, Vol 11, New York, Robert Appleton Company,1911.
- ROBERTS J.M., *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yay., İstanbul ,2010.
- ÖNKAL, Ahmet, “Hicret”, *TDVİA*, C. 17, İstanbul, 1998, ss. 458-462.
- ÖZAYDIN, Abdurrahim,“Danişmend Gazi”, *TDİA*, TDV, C. VIII, 1993, İstanbul, ss. 467-469.
- ÖZAYDIN, Abdurrahim, ”Türklerin İslamiyet’i Kabulü “, *TDVİA*, TDV Yay., C. XII, İstanbul, 2012, ss. 474-480.
- ÖZBAY, Kemal, *Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiyedeki Durumları*, İstanbul Tıp Fakültesi Yay., İstanbul, 1975.
- ÖZEL, Ahmet, ”İslam’da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2003, ss. 105-122.
- SERDAR, Murat, ”Batılı Tarihçilerde Danişmendli Algısı”, *Danişmendli Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)Tokat*, 2016, ss. 101-110.

- SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- SOLMAZ, Sefer, "Danışmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.14,2002, ss. 229-249.
- SOLMAZ, Sefer, "Danışmedli Ailesinin Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü", *Niksarın Fethi ve Danışmendliler Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri (Niksar 8 Haziran 1996)*, Tokat 1996, ss. 49-59.
- SOLMAZ, Sefer, "Danışmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya 11-13 Ekim 2000, 2001, ss. 271-282.
- SOLMAZ, Sefer, "Danışmendli-Büyük Selçuklu Tabiiyet-Metbuiyet İlişkileri", *Danışmendli Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)* Tokat, 2016, ss. 111-122.
- SOLMAZ, Sefer, *İbn Fazlan Seyahatnamesi'ne Göre İtil Bulgarları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018.
- ŞAHİN, Kamil, *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Tokat, 1999.
- ŞAHİNLİ, Hakan, "Mustafa Ali'nin Mirkatü'l Cihad Adlı Eserinin Tenkidli Metni", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2004.
- TEZCAN, Mehmet, "Danışmend Ahmed Gazi'nin Menşei Hakkındaki İki Yer Adı (Persarmenis ve Tētalk) Hakkında", *Danışmendli Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)* Tokat, 2016, ss. 133-147.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Ötüken Neşriyat Yay., İstanbul, 2018.
- TÜMER, Günay; KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1993.
- UÇKAN, Rabia, "Melik Danışmend Gazi'nin Tarihi ve Efsanevi Şahsiyeti Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.1, S.2, 1997, ss. 256-266.
- URFALI Mateos, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi II.Kısım (1042-1195)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi, Ankara, 1944.

- URFALI Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952 - 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 - 1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, NAFİZ, Rıdvan, *Sivas Şehri (1992)*, 1992.
- ÜÇOK, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.
- ÜLGEN, Pınar, "Manastır Kurumlarını Ortaçağ Avrupa Tarihindeki Önemi", *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir, Nisan 2012, ss. 315-350.
- ÜLKÜ, Hayati, *İslam Tarihi*, Çelik Yay., İstanbul, 2016.
- YAZICI, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2007.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili I.*, Sadeleştiren İsmail Karaçam, Azim Yayıncılık, İstanbul,(ts).
- YILDIRIM, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Ankara, Diyanet Yay., 1988.
- YİNANÇ, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1944.
- ZENGİN, Fethullah, "Hz. Peygamber (sav)'in Devletleşme Çalışmalarına Ensar'ın Askeri Katkısı: Seriyeler" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, İstanbul, 2012, ss. 175-197.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Selin DURUTLU

Doğum Yılı ve Yeri: 03/06/1994 Manisa/Akhisar

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü Mezunu

Yüksek Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı Öğrencisi

Yabancı Dili: A2 seviyesinde

Bilimsel Faaliyetleri: Danışmendililer Sempozyumu 12-13 Kasım 2015
Yılında Salon Görevlisi

İş Deneyimi: 2016 yılında Tokat Anadolu Lisesi staj deneyimi

İletişim

E-Posta Adresi: selin.durutlu.ceyran@gmail.com